

ՄԱՏԵՆԱԴԱՐ «ՄԱՍԻՍ», ԹԻԻ 32

ՅՆՆԻԿ ՄԻԹԱՐԵԱՆ

Ա Ռ Օ Ր Ե Ա Յ .

(ՊԱՏՄՈՒԱԾՔ)

PRINTED IN BULGARIA

1937

ՀԱՅԳՐՈՒԹԻՒՆ ՄԱՍԻՍ,
ԵՐԵՎԱՆ

891.99

Լ-79

89-99
5-79

06 FEB 2009
6 NOV 2011

ՄԱՏԵՆԱՇԱՐ «ՄԱՍԻՍ», ԹԻԻ 32

ՕՆՆԻԿ ՄԻԹԱՐԵԱՆ

Ա Ռ Օ Ր Ե Ա Յ

(ՊԱՏՄՈՒԱԾՔ)

040
1040

PRINTED IN BULGARIA

1937
ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՄԱՍԻՍ,
ՍՈՖԻԱ

03 JUL 2013

44348

1005 VMD 3

Ա Ռ Օ Ր Ե Ա Յ

Երկար տարիներու մտքի մշակ և այժմ տարագիր, բայց կնոջ ու երախայի մը տէր Սողոմոն Ներկարարեան, այդ գիշերը հազիւ երկու ժամ քնացած, գէշ երազէ մը խթանուած՝ արթնցաւ:

Նիհար ու երկար ոտքերը՝ երազին մէջ տեսած ցիխերուն մէջ դեռ խրուած կարծելով՝ մէկ քանի անգամ իրար խառնեց և մեծղի քթի, ցից կզակի ու կծատ մօրուքի միացեալ ճիգերով ետ հրեց վերմակը, որ ռուսական հանրածանօթ բորջի բոլոր զգլխիչ բոյրերը կը պահէր իր ծալքերուն մէջ:

Գոհ որ այլեւս արթուն է, հետեւաբար ծանօթ թշնամիներէ իր կրնկոխ հալածուիլը սոսկ երազ՝ Սողոմոն մեծ գոհունակութեամբ լայնկեկ բերանը բացաւ, երկարօրէն յօրանջեց, իր կամքէն անկախ ծանր ու բազմաղաղակ հոգւոյ մը արձակեց և, իբրեւ լուրջ ու խորունկ մտածումի նշան՝ մէկ աչքը փակելով՝ վճռեց վեր կենալ հագուիլ:

Միեւնոյն էր, ասկէ ետք ալ պիտի չկրնար քնանալ, մինչդեռ հազար ու հազար յայտեր կապած էր լուսցող օրուան հետ:

1. — Կիսատ ձգուած նամակը գրել վերջացնել:

2. — Երախան լողացնել:

3. — Տկար կնոջ համար կարմիր կնաչի բժիշկին դիմել:

852-2009

4. — Նոր սենեակ գտնելու մասին մտածել, որովհետև պարզ էր որ այդ «խելագարը», տանտիկինը, իր սպառնալիքը պիտի դորձադրեր, սենեակի վարձքը ամսուս սկիզբէն պիտի ուզէր, մինչդեռ...

Սորհելով այսպէս, Սողոմոն արդէն, աննկատելիօրէն, վար սահած էր տախտակեայ մահճակալէն և, բռնիկ ոտքերու ծայրերուն վրայ, մութին մէջ խարխափելով, ամենայն զգուշութեամբ ճիգ կ'ընէր մօտենալու սեղանին ու հոն արթուն ժամացոյցին՝ ստուգելու համար թէ ժամը քանին է, իսկապէ՛ս:

Սեղանին հասած չհասած, բախեցաւ աթոռի մը, որուն օրօրուիլը բնագոյրէն կռահելով, փորձեց բռնել և անկումէ վրկել զայն, մինչդեռ նոյն ակնթարթին հակափորը փորձութիւնն ունեցաւ ընդհարուելու երեքուն սեղանին, որ կարճատեւ դիմադրութենէ մը ետք յուսահատօրէն գետին տապալուեցաւ իր ամբողջ բեռ ու բովանդակութեամբ:

Գիշերուան կէսին պայթող այս աղմուկը նուազ չառաչուն ու բազմաղաղակ չէր, որպէսզի ընդոստ չարթննար կինը՝ անկողնին մէջ և օրօրոցէն չճշար երախան: Այլէն պատկից գոյգ մը սենեակներուն մէջ խռովքոտ ու հարցական իրարանցումներ արձագանգուեցան: Վերէն յատակը դոփեցին, իսկ վարէն ծեծեցին առատաղը: Տան բակին մէջ շնիկը աղիողորմ ճիչեր արձակեց, իսկ փողոցին մէջ սուլեցին սուր ու երկարատեւ:

— Ո՞վ է, ի՞նչ կայ, ի՞նչ ըրիր, ինչո՞ւ ըրիր...

Հարցումներու ամբողջ տարափ մը տեղաց կինը, և մինչդեռ Սողոմոն պահ մը լուռ, արձան կտրած կեցած էր մատներու ծայրերուն վրայ, երախան կը շարունակէր ճըւալ մութին մէջ ու կը թուէր պատասխանել մօր անհանգիստ հարցերուն:

— Ըն-եա՛, ըն-եա՛...

— Յիսուս, Քրիստոս, Սողի՛կ, դո՞ւն ես, դուն չե՞ս, ո՞վ է, Սողի՛կ, շարունակեց կանչել կինը անհանգիստ ու լրջօրէն վախցած:

Սողոմոն վերջապէս լեզու առաւ, առանց սակայն ետ

կամ առաջ ոտք փոխելու, վախնալով որ ամէն մէկը քայլափոխին առնուաղն սեղան մը պիտի տապալէ...

— Ե՛ս եմ, Նո՛ւնիկ, ե՛ս էի, բան չեղաւ, լուցկի մը չունի՞ս քովդ, կարծեմ յիմար սեղանը բան եղաւ, վառի՛ր, ջանիկս, տեսնենք ինչ եղաւ...

Կինը թեթեւ մը հանդարտութիւն զգաց, Փա՛ռք Աստուծոյ, Սողոմոնն էր: Բարձր վեր վար ըրաւ ու վերջապէս լուցկին գտաւ ու վառեց:

Լուցկիի լոյսին հետ Սողոմոն ինքզինքն ու ելեկարական կոճակը գտաւ և ահա լո՛յս...

Կինը աւելի շուտ բերանը բացաւ:

— Մեղա՛յ Աստծու, այս ի՛նչ ես ըսեր...

— Աղէ՛տ, կատարեա՛լ աղէտ, յանցաւոր ձայնով մըր֊մնջեց Սողոմոն:

Արդարե՛ւ աղէտ:

Սեղանը, իրմէ անբաժան սփռոցը ոտքերուն փաթթած՝ վերաւոր ինկած էր, գոյգ մը ոտքեր զոհի պէս վեր տնկած: Լառուս բառարանը, գրկախառնուած Կոմունիստական Մանրիֆեստին հետ, նետուած էր պնակ մը ջրալի լուբիայի մէջ, որ երէկ երեկոյեան ընթրիքէն տնտեսուած էր այս օրուան նախաճաշի համար: Անաւարտ նամակ մը կը լողար անքնութեան դէմ գործածելի մուգ ու արնագոյն հեղուկ դեղի մը մէջ, որու սրուակին մանրիկ փշրանքները սենեակին ամէն ուղղութեամբ թռած էին: «Սենեակ-տան» մէջ գոյութիւն ունեցող ընդամէնը երեք բաժանիւրէն միայն մէկը պահած էր իր նախկին դիմագիծը: Մնացեալներու փշրանքները առայժմ չէին երեւար: Սողոմոնի կաղամարը գացեր գտեր էր երախայի համար գնուած կաթը, մուգ կապոյտի վերածելով անոր անարատ սպիտակութիւնը, և տակաւին անհաշիւ բիծեր նետած էր աթոռի մէջքին ու նստատեղիին հանգչող ու կախուող կանացի և մանկական զգեստներուն վրայ: Լամպը, զոր կը վառէին երբեմն, խնայողական իրապաշտ մղումներէ զրդուած՝ հիմա ինքզինքը ջարդելէ ետք, իր բովանդակութիւնը խառնած էր Սո-

ղումնի ծխախոտին ու յատակին վրայ փոքրիկ լճակներ կազմած էր...

Գիրքերու, շիշերու, պնակներու, ձեռագիրներու, հեղուկներու, նամակներու և կերակուրի մնացորդներու այդ աղէտ ու աւերին մէջ միակ բացակայն ժամացոյցն էր, աղէտի միակ պատասխանատուն, ըստ Սողոմոնի:

— Ակնոցս ուր է... սոսկումով մրթմրթաց Սողոմոն ու հայեացքը ինկաւ Նունիկի վրայ, որ մահակալէն կիսով չափ վար կախուած, կենդանի սարսափով տեսարանը կը դիտէր և, մտովի, մէկիկ մէկիկ կը հաշուէր աղէտին կանխիկ և ապառիկ վնասները:

Սողոմոն, անմխիթար ձայնով, փորձեց մխիթարել կինը.

— Ոչի՛նչ, Նունիկ, ոչինչ, լաւ որ մեկանը սփռոցին վրայ թափած չէ, այլապէս տանտիկնոջ ձեռքէն հոգի պիտի չազատէինք. այդ խելազարը անպայման նո՛րը առնել կուտար...

Սողոմոնի մխիթարութիւնը պղտիկ չէր և Նունիկ պահ մը կը լռէր ու կը զբաղուէր երախայով, որ բախտին ձգուած՝ աւելի ու աւելի ուժգին կը ճչար.

— Ըն-եա՛, ըն-եա՛...

Կայարանի ժամացոյցը, ի մեծ զարմանս Սողոմոնի, չորս անգամ զարկաւ:

— Մի՞թէ...

Միմնջեց Սողոմոն ու դարձաւ անհանգիստ կնոջ, որ լացող երախային հետ ուղղակի պայքարի մտած էր:

— Ոչինչ, Նունիկ... Աւելի լաւ է ծիծ ձգես բերանը. անպայման լացը կը կտրէ, կը քնանայ, այլապէս հարեւան փրոֆէսէօրը կ'արթննայ, լաւ չէ, անցեալ օրուան պէս նըկատողութիւն կ'ընէ: Իսկ այս բոլորը ես կը հաւաքեմ: Դուն բնա՛ւ հոգ մի ընե՛ր...

Արդարեւ, երբ լուսցաւ, Սողոմոն կրցած էր սեղանին վրայ և սենեակին մէջ նախկին կարգը վերականգնել մօտաւորապէս:

Հիմա օրը կը սկսէր և Սողոմոն պէտք էր գործի լըծուէր:

Անաւարտ նամակը յետո՛յ պիտի գրէր, մինչև ճաշը հագին ժամանակ ունէր: Ծաշէն ետք ալ պիտի գրէր վաղուց ծրագրած բայց չսկսած յօդուածը՝ «Հայկական Մշակոյթի Աւանդները եւ Գրական Նոր Սերունդը», արդէն վճռած խորագրով: Ընթերցանութիւնն ալ վե՛րջը, ընթրիքէն առաջ կամ յետոյ. ասիկա այնքան ալ կարեւոր չէր:

Իսկ հիմա պէտք էր անցնիլ անհրաժեշտին և անյետաճգելին:

— Զգո՛յշ, Սողի՛կ, կը կանչէր պառկած տեղէն Նունիկ, աղբն ու մոխիրը տանտիկնոջ հաւնոցին առջև չթափես նորէն և կեղտը ոտքերուդ առած սենեակը չբերես...

— Գեղեցի՛կ:

Սողոմոն սենեակը կը վերադառնար առանց տանտիկնոջ հետ օրեւէ միջադէպի և բոլորովին մաքուր կօշիկներով:

— Հիմա վառարա՞նը վառեմ թէ վազեմ կաթի, Նունի՛կ:

— Կաթի՛, կաթի... Սուրիկս անօթի է...

Ու Սողոմոն կը վազէր կաթի: Կը վերադառնար: Ի՛նչ մոռացկոտ դարձեր էր վերջերս: Ու կրկին կը վազէր, այս անգամ հաւկիթի և գետնախնձորի համար: Նունիկ հիւանդ էր. գէթ առաւօտները հաւկիթ մը կ'լլէր. գետնախնձորը լի ու լի կը բուէր իրեն:

— Զգո՛յշ, այդ վառարանը պիտի ծխայ, ըստ սովորութեան:

— Ոչի՛նչ:

Թող Նունիկ չանհանգստանար: Սողոմոն հնարը գտած էր. վառելէ առաջ, խողովակին մէջ թերթ մը թուղթ կը վառէր, հաւաքուած մուրը դէպի ծխնելոյզը կը վազէր իսկոյն և այն ատեն հրաշալիօրէն, առանց ծխալու՝ պիտի վառուէր:

— Ծաշին ի՞նչ պիտի ուտենք:

— Լուբիան ամէնէն աղէկն է, Նունի՛կ, թէ՛ սննդաբար է և թէ՛...

Եւ առանց այլեւայլի Սողոմոն կը վազէր «Նորին Մեծութեան» մօտ լուբիա բերելու։ Միա՛կ խանութը, որ դիւթուած Սողոմոնի անհաշիւ առատածէնութենէն, բարեհաճած էր ապառիկ ապրանք ծախել...

Հիւսիսային երկրի աշնանային արեւը խոշոր հաւկիթի մը դեղնուցի պատրանքով մայր մտած էր, և մշուշը խաւար կապած թանձրացած էր դուրսը, երբ Սողոմոն, օրուան անյետաձգելի գործերու մէկ խոշոր մասը վաղուան յետաձգելով, ծուլանալու իրաւունք կու տար իրեն, լոյսը կը վառէր, մէկ ձեռքով երախան կ'օրօրէր, իսկ միւս ձեռքով արտասահմանեան հայերէն օրաթերթ մը բռնած՝ կը խորասուզուէր ողբերգու խմբագրականի մը ընթերցումին մէջ...

2.

Շաբաթը եկաւ լրացաւ և Սողոմոն վերջապէս լայն շունչ մը առաւ, երբ կիսատ ձգուած նամակը աւարտեց ու «Նորին Մեծութեան» խանութէն ապառիկ նամակադրոյժ վերցնելով՝ նամակատուփը ձգեց։ յուսալով որ նամակը երեք օրէն կը հասնի իր հասցէին ու, ամէնէն ուշը մէկ շաբաթէն, պատասխանը կը ստանայ։ Թէև ճնշուած սրտով, բայց կատարելապէս յուսալից, Սողոմոն այդ նամակով քիչ մը փոխ դրամ կը խնդրէր իր հինաւուրց մէկ ընկերէն, որ հիմա դիրքի ու դրամի տէր էր օտար առեւտրական հիմնարկութեան մը մէջ։

— Դուն հոգ մի՛ ըներ, Նունիկ, նամակն ստանալուն պէս Գրիշան մէկ երկու չ'ըներ, դրամ կը ղրկէ։ Դուն Գրիշան չես ճանչնար, ոսկի տղայ է, և վերջապէս կատակ չէ, փութերով աղ կերած ենք միասին։

Նունիկ թերահաւատ էր։

— Է՛հ, քու ոսկի տղաներդ իրենց կերած փութ մը

աղերով, կ'ըսէր ու չոր հագով մը կը տառապէր։ Ու կը յարէր։

— Ոսկի տղաներէդ մէկն ալ Պարիկեանը չէ՞ր, վերջին դրամդ կերաւ և տակաւին հոս հոն բերանը աղտոտեց թէ իր դրամով կնոջդ համար վերարկու գնած է...

— Պարիկեանը ուրի՛շ, Նունիկ...

— Իսկ այն մի՞ւսը, որ պաշտօնդ ձեռք ձգելու համար հոգին ծախեց։ Իսկ Սափրիչեանը, որ մութ դաղտասուքներ տարածեց աջ ու ձախ և, տակաւին անբաւական, հակառակորդ թերթերուն մէջ կեղծ անուան տակ անուանդ վարկաբեկել ուղեց... Իսկ դպրոցական գրասեղանի ընկեր Մարկոսեանը, որ հիմա չի զիջանիր բարեւոյ անգամ առնելու, վախալով թէ փոխ դրամ պիտի խնդրես...

Սողոմոնին բոլորովին հաճելի չէր Նունիկի այս թուումըն մասանցը, որուն կը ձեռնարկէր ան ամէն անգամ, երբ Սողոմոնի լաւատեսութեամբ խաշտացող հոգին փորձէր հաղորդական դառնալ։

Բայց Սողոմոն չէր ալ հակաճառեր, որպէսզի չգրգռէ Նունիկի առանց այն ալ հիւանդ ջիղերը։

Ոչինչ, Խօսակցութիւնը միշտ դիւրին էր փոխել։

— Սուրիկը շատ լաւ քնացաւ այսօր, այնպէս չէ՞...

Է՛հ, Նունիկ ի՞նչ գիտնար։ Նունիկ գիտէր միայն, որ երախան ձեռքէ կ'երթայ, երկու օր է որ կերածը ետ կուտայ...

— Ոչինչ, Վաղը բժիշկ կը կանչեմ, վճռականօրէն կը յուսադրէր Սողոմոն, ու մինչ Նունիկ թերահաւատօրէն գլուխը կ'օրօրէր, Սողոմոն թղթի պատառիկի մը վրայ դժուարին հաշիւներ կ'ընէր ստուգելու, թէ մինչև ամսու վերջը «Նորին Մեծութեան» իր ունեցած պարտքը քանի՞ կըրնար հասնիլ, մօտաւորապէս...

— Պա՛հ... 500 ֆրանք...

Իր կամքէն անկախ կը բացագանչէր Սողոմոն և իսկոյն կ'ուրախանար, որ Նունիկ Սուրիկով զբաղուած ըլլալով չէր լսած զինքը, չէր հետաքրքրուած և հետեւաբար չէր գիտեր իրական վտանգի մասին։

— Այսօր անցաւ, ոչինչ, կը մտածէր Սողոմոն, վաղը պէտք է գործի լծուիլ. նստիլ և այլեւս վեր չկենալ. ծրար գրուած յօդուածը սկսի՛լ վերջապէս: Յօդուած մը ընդարձակ ու բազմաբովանդակ, որ գէթ հինգ հարիւր ֆրանք վարձատրութիւն բերէր:

Յաջորդ օրը սովորական օրերէն մէկը կ'ըլլար, սակայն, Աւելի գէշը: Տանտիկնոջ հետ անհաճոյ խօսակցութիւն մը կը թունաւորէր ամբողջ օրը: Անձրեւն ալ դադրելիք չունէր բնաւ ու հին յօդացաւը ինքզինքը կը չնշտէր. ծունկերը կը կրկտէր: Ուրիշ անգամ գէթ կրնար տնական երբեք չվերջացող գործերէն քիչ մը աչք բանալ, ժամ մը երկու գողնալ և եթէ ոչ գրել, այլ գոնէ ամփոփուել ու մըտածել գրուելիք տեւէ նիւթի շուրջ: Իսկ այսօր, չնայած որ կայարանի թշուառական ժամացոյցը կէս գիշերը կ'ազդարարէր, Սողոմոն կրկին հարկադրուած էր ամբողջ օրը ձայնը չկտրած Սուրբիկն օրօրել վերստին.

— Բա՛ւ, բայ. բա՛ւ...

Ու միակ միւթարութիւնն այն էր, որ վաղը, առաւօտը, բժիշկը իր խոստումը անշուշտ պիտի կատարէր, այցեցէր Սուրբիկին, քննէր նունիկի թոքերը և Աստուծով ոչինչ պիտի գտնէր, հետեւաբար, ճաշէն ետք, կամ թերեւս ճաշէն առաջ, ինք կը նստի յօդուածը սկսելու:

— Բա՛ւ, բայ. բա՛ւ... Թո՛ղ որ մամադ քնանայ քիչ մը, անպիտա՛ն...

— Թո՛ղ, Թո՛ղ ես օրօրեմ, դուն գնա քիչ մը քնացիր, ամբողջ օրը ոտքի վրայ ես, կը կարեկցէր նունիկ: Սողոմոն կը փշաքաղուէր, կը յուզուէր:

Ա՛խ, նունիկ որքա՛ն կը սիրէր զինքը:

— Ոչինչ, նունիկ, ոչինչ, դուն դեռ քնացիր, երբեք չքնացար, ինձ համար այսպէս շատ լաւ է. արդէն քունս չի տանիր...

Առտուան դէմ նունիկ մեծ ձիգերով հազիւ կ'արթընցնէր Սողոմոնը, որ նստած տեղը, աթոռին վրայ, կզակն ու մօրուքը կուրծքին սեղմած, կը քնանար Սուրբիկի օրօրոցին և նունիկի մահճակալին մէջտեղ:

— Այդ քու «յիմար ծերուկը» չեկաւ, կրկին իր գանգաւը կը ձգէր նունիկ:

— «Եիմար ծերուկը», ոչինչ, ուր որ է կու գայ, տակաւին ժամը տասներկուսը չկայ, լիայոյս կը հնչէր Սողոմոն, թէ և աչքերէն արցունք կը հոսէր և կծու սոխը ոչ մէկ կերպով կրնար ջարդել բութ դանակով:

Մինչև ժամը երկուքը, բակի շան ամէն հաջոցին, Սողոմոն ներս ու դուրս ըրաւ «յիմար ծերուկը» — բժիշկը — ընդունելու բոլոր պատշաճ պատրաստութիւններով, բայց բժիշկը չեկաւ...

Ստիպուած՝ ինքը գնաց կանչելու: Կէս ճամբան քիչ մնաց ետ դառնար, որովհետեւ՝

— Անյարմար չէ՞ր արդեօք բարի, ծերունի բժիշկ մը իր տունէն հանել ու կէս ժամ հետիոտն քալեցնել, երկու հիւանդ մէկէն քննել տալ և այն ալ առանց վարձատրութեան... Ի՞նչ ընենք որ կարմիր Պաշի բժիշկ է և հայասէր: Աստուած իմ, գէթ կառք մը վարձելու չափ դրամ ուսնենայի, դոնէ ելեկտրաքարշով կարենայի հիւրասիրել...

Բայց նորէն շարունակեց քալել:

— Ոչինչ, ի՛նչ կրնամ ընել, խորհեցաւ տառապագին, որ դրամ չունիմ ի՛նչ կրնամ ընել...

Ու աւաղեց:

— Էշի՛ պէս երէկ ու առջի օր ծուլացայ, անձրեւ է ըսի, և փոխանակ ծխախոտը «Նորին Մեծութենէն» ապառիկ վերցնելու, կանխիկ դրամով գնեցի: Այդպէս չընէի՝ հիմա փրկուած կ'ըլլայի...

Բժիշկը տունը չէր:

— Կրնայ գալ, կրնայ չգալ, ես ի՞նչ գիտնամ, միւս ախ:

Ծիծաղը հազիւ զսպելով կը խօսէր մեծանիւտ կին մը, որուն ու ըլլալը Սողոմոն չկրցաւ գուշակել:

— Այս «Ահաւորը» տեսնես յիմար ծերուկին կի՞նն է թէ սպասուհին, կը խորհէր շարունակ Սողոմոն ու կը սպասէր, ժամ մը, երկու ժամ, մինչև որ «Ահաւորը» վերջին

— Գիտե՞ս, Նո՛ւնիկ, գուցէ այսօր մէկ շունչով գրեմ վերջացնեմ, կը ցնծար Սողոմոն ու պարծանքով կը վերյիշէր հին օրերը, երբ, պատահած էր, օրը տասներկու ժամ նստիլ և ամիսներու աշխատանքը չաբժուան մը մէջ աւարտել:

— Կրնա՞ս երեւակայել, Նունիկ, իմ «Գաղափարի եւ Նիւթի Նուաճումը» գրած հմ ամիս ու կէսուան ընթացքին միայն, բայց հինգ հարիւր էջ է, է՛, կատակ չէ...

Ճաշէն ետք, ընթրիքէն առաջ, ընթրիքէն ետք, մինչև կէս գիշեր, Սողոմոնի գրիչը կը յամառէր, կը կենար և նախկին երեք էջերուն վրայ գէթ կէս մըն ալ չէր աւելցնէր...

— Է՛հ, արդէն այդ երեք էջերն ալ բան մը չարժեն, կը խորէր Սողոմոն, տեսակ մը միտթարութեամբ: Աւելի շուտ ճառ է և բանաստեղծութիւն, քան լուրջ, բովանդատ կալից յօդուած:

— Տարագրութեան մէջ մարդ ակամայ բանաստեղծ կը դառնայ, կը մտածէր Սողոմոն:

Երկու շաբաթ եւս, և վերջապէս յօդուածը պատրաստ էր: Ճիշտ է, Սողոմոնի սրտովը չէր, ոչ ալ անոր որոշ կամ թաքուն կարողութիւններու բնորոշ արտայայտութիւնն էր, բայց, ի՛նչ ըրած, ժամանակ չկար, պէտք էր ստորագրել և ղրկել: 500 ֆրանքը ուղղակի փրկութիւն էր...

Յօդուածը ճամբայ ինկաւ, իր տեղը հասաւ, սպուեցաւ, վերադարձաւ, հեղինակին կողմէ հաճոյքով կարդացուեցաւ, բայց ընկալուածը, վարձատրութիւն բերող ապահովագրուած նամակը, կապոյտ թուղթի մը պէս միայն Սողոմոնի երազներուն մէջ իր խատուտիկ թեւերը բացաւ:

Ի զո՛ւր Սողոմոն յաճախ բան գործ թողած, օրը երկու անգամ ուղղակի հալածեց նամակատան ցրուիչը՝ փողոցէ փողոց և, արփուռ սրտով, վայրկեանէ վայրկեան, ապահովագրուած նամակին սպասեց:

Օրեր ետք ան լրջօրէն կը կասկածէր ու անվարան, իր կասկածները կը յայտնէր Նունիկին:

— Զե՞ս կարծեր, սիրելիս, որ ապահովագրուած նա-

մակը կորսուած ըլլայ: Կամ, ո՛վ գիտէ, այդ անպիտան ցրուիչը կասկածոտ, վախկոտ հայեացք ունի վերջերս: Կե՞ս կարծեր որ նամակը բացած, 500 ֆրանքի չէք մէջէն կորզած ըլլայ...

Նունիկ դառնօրէն կը քրքջար:

— Օ՛, աստուածայի՛ն միամտութիւն:

Յաջորդ օրը Սողոմոն ցրուիչին առաջը կտրեց, նախ քան մեծ հրապարակը կը մտնէր:

Փոքրիկ հազ մը. ծանօթ, անհանգիստ դողեր և խեղդուկ ձայնով՝

— Յարգանքներս: Խնդրեմ: Նամակ ունի՞մ:

Ճերմակ պահարանով նամակ, նեղ ու երկարուուն, ծանօթ ձևագիր, բայց պարզ և սովորական:

Ամէն պարագայի տակ լաւ էր, որեւէ անակնկալ, նորութիւն...

Սողոմոնի ընդարձակ, գեղեցիկ յօդուածը արդէն տըպած են մեծ հաճոյքով, իսկ ընթերցողները կարդացած են զայն յափշտակութեամբ: Կը շնորհաւորեն: Շնորհակալ են, որ Սողոմոն կը չարունակէ իր թանկագին աշխատակցութիւնը: Բայց ցաւ ի սիրտ ստիպուած են յայտնել. թէ թերթը վերջերս դրամական ճգնաժամ կ'ապրի, անյետաձգելի պարտքերու տակ է, ուստի հարկադրուած են ժամանակաւորապէս չվարձատրել ոչ ոքի, անխի: Յոյս ունին, որ Սողոմոն լաւ է և հանգիստ և յետ այսու աւելի՛ յաճախ պիտի գրէ թերթին, որ ի՛րն ալ է:

Նամակը կարդաց երկրորդ, երրորդ անգամ: Տողերը իրար կը խառնուէին, որոշ բառեր խորհրդաւոր, բացառիկ իմաստ կ'ընդունէին: Տխեղծ ու չնչին յոյսեր՝ հազիւ մարմին առած՝ կը մեռնէին: Ո՛չ: Ամէն բան պարզ էր: Նոյն իսկ այդ ժպտուն ապագայով ընդգծուած ժամանակաւորապէս անիծեալ վկայ մըն էր, թէ վարձատրութիւն պիտի չստանայ...

Առաջին անգամ ըլլալով Նունիկէն պահեց նամակն ու անոր աղելարչ բովանդակութիւնը...

— Այդ սպասուած 500 ֆրանքէն բան մը չե՞ս կրնար տ դնել։ Սուրբիկին լաթ մաթ առնենք, երախան փոխոր չունի, հարցուց Նունիկ։

— Ինչո՞ւ չէ, կարելի է, ստեց Սողոմոն և ինքնիրմէ ամչցած, վախցած, սենեակէն ուղղակի դուրս փախաւ։

Օրեր ետք վարդապետ լաւատեսութիւն մը կը խտտէր Սողոմոնի հոգին։ Ինչո՞ւ չկարծել, թէ այսօր կամ վաղը Գըրիշայէն խնդրած փոխդրամը պիտի ստանար։ Ճի՛շտ է, արդէն չաբաթներ անցած էին և զրկողը արդէն կը զրկէր, ինչպէս կ'ըսէր Նունիկ, բայց, ի՞նչ պայման է այդ։ Զէ՞ որ խեղճ Գրիշան զբաղուած մարդ է հիմա և առեւտրական գրասենեկային մաշող հնհնուքի մէջ գլուխ քերելու ժամանակ չունի...

Ու տակաւ աճող այդ լաւատեսութեան հաճելի հովերով տարուած՝ Սողոմոն արեւոտ օր մը գրկեց Նունիկի թըխահեր, սիրուն, գեղեցիկ գլուխը և խոստովանեցաւ։

— Գիտե՞ս, ըսածդ եղաւ, խմբագրութիւնը ժամանակաւորապէս հնարաւորութիւն չունի վարձատրելու, այնպէս որ հինգ հարիւր ֆրանքը... ժամանակաւորապէս...

Ձարմանալի՛ բան։ Նունիկ կարծես վաղուց գիտէր այդ մասին։ ալլապէս ինչո՞ւ չզարմացաւ,

— Է՛հ, ալլաւս ոչ մէկ բան կը զարմացնէ զիս, նոյն իսկ քու զարմանալի լաւատեսութիւնը իր բոլոր ժամանակաւորապէսներով բնա՛ւ զարմանալի չէ, տխրօրէն պատասխանեց Նունիկ, հայեացքը Սողոմոնի կօշիկի ծռմուռած, ողբալի ծայրերուն յառած...

Ամէն պարագայի Սողոմոն հեշտութեամբ զինաթափ-ուողներէն չէր։ Ան հիմա թէ և մեծ յոյս դրած Գրիշային վրայ, օր գիշեր կ'ընէր խորհելով թէ հայկական ուրիշ ո՞ր թերթը ի վիճակի էր վարձատրելու իր աշխատակցութիւնը։ Որովհետեւ անկախելի էր, որ դարաւոր մշակոյթի, հարուստ գրականութեան և այնքան առատ թերթերու տէր մեր ժողովուրդը չկրնար մտքի մշակի մը գրական աշխատանքը ամենադժուր չափով գոնէ վարձատրել... Ի հարկէ,

Նունիկի հետ խորհրդակցելը այդ մասին անօգուտ էր։

Նունիկ հին յոռետես էր. կասկածամտութիւնը պարզապէս բնաւորութիւն դարձած էր անոր մօտ։ Մինչդեռ, Աստուած իմ, եթէ Սողոմոն որեւէ հայկական թերթի լուրջ, ընդարձակ յօդուածներ զրկէր, և փոխանակ վարձատրութեան՝ քանի մը հարիւր ֆրանք առաջին իսկ պատեհութեամբ վըճարելի փոխառութիւն խնդրէր, մի՞թէ պիտի մերժէին...

Այո՛, փոխառութիւն և ոչ թէ վարձատրութիւն։ Թըքած։ Արդէն այդ վարձատրութիւնն ալ եթէ ստացած էր կրկին, ստացած էր ճնշուած սրտով միայն, հարկադրաբար...

Ու Սողոմոն սկսաւ, օրերով, մտովի թուել անունները բազմաթիւ հայերէն թերթերուն և մօտաւորապէս պատկերացնել անոնց հիւթական կարողութիւնը, վճարունակութիւնը, ինչպէս կ'ըսէր ինք։ Սակայն, յիշած գրեթէ բոլոր թերթերը չղիմացան լաւատեսօրէն գծուած իր բոլոր հաշիւներուն և անաչառ պատկերացումին։

— Մտքի խմբագիրը ուսուցչութեամբ իր հացը կ'ուտէր։

— Ասուպ, իրական ասուպի մը պէս, իօր մը կար, օր մը չկար։

— Կամ իր գլուխը պահելու համար տարին տասներկու ամիս անյաջող վիճակախաղեր կը սարքէր կամ ներկայացումներ կը կազմակերպէր, որոնք ի նպաստի փոխարէն ի վնաս կը դառնային։

— Արցունք ողբալով կը գանգատէր թէ հարկադրուած է օտար դատարան դիմել անբարեխիղճ, չվճարող բաժանորդներէն իր իրաւունքը գանձելու համար։

— Միտքի անընթեռնելի տառերը, դեղնած թուղթը, անվերջ թարգմանութիւններն ու ծայրէ ծայր արտասպառանքները, ամէն բանէ առաջ յետին չքաւորութիւն կ'աղաղակէին,

— Վարանդին հրապարակով յայտարարած էր, թէ պիտի մեռնի, եթէ հայ գիտակից հասարակութիւնը օգնութեան ձեռք չկարկառէ իրեն։

Միւս թերթերը, ճիշտն ըսած չէր պիտեր, կը շարու-

նակուէի^{օն} թէ սուս ու փուս, այս ու այն անկիւնը չուն-
չերնին փչած էին՝ հեղ ու հնազանդ։

Իսկ մնացեալներուն գրելը ուղղակի վարկաբեկութիւն կը
նշանակէր...

Այս տխուր հաշուեկշիռն ընելով, Սողոմոն փողոցը ե-
լած՝ մոայլ մտքերը հովին կու տար և հայ թերթերու վրայ
դրած վերջին յոյսին հետ վերջին կէս գլանիկն ալ արմա-
տապէս կը ծխէր ու, վերջին կրակը կրունկին տակ առնե-
լով, ջղայնօրէն կը արօրէր ու կը թքէր վրան, երբ բո-
լորովին անսպասելիօրէն, աւետարեւ հրեշտակի մը պէս,
յայտնուեցաւ ցրուիչը և Սողոմոնին երկարեց երազային
կապոյտ գոյնով նամակ մը, առաքողի բաղմալեղութեան կո-
չումով, գրասենեակով և հին ու նոր անուն-ազգանուններ-
բով։

Սողոմոն ցնծուն բերկրանքով ստուգեց, թէ նամակա-
գիրը Գրիշան էր։

Պատանեկան, երիտասարդական ազատ, ուրախ, աշ-
խոյժ օրերը վարդազոյն տողանցքով մը արագօրէն անցան
Սողոմոնի առջեւէն։

Դողդիշուն մատներով ու արոփող սրտով՝ նամակը բա-
ցաւ վերջապէս։

«Ազի՛՛ղ ջան,

Գրիշան էր։ Ի՛նքը։ Ամբողջովին ինքը։ Ու Սողոմոն
ոտքի եղունգներէն մինչև գլխուն մազերը սարսռաց...

«Ազի՛՛ղ ջան,

«Փոշտային անկանոնութիւնների պատճառով նամակդ
միայն այսօր յաջողութեամբ ստանալ։ Երեւակայի՛ր, եթէ դժ-
բախտ պատահականութիւնը չլինէր և ես նամակդ իր ժա-
մանակին ստանայի, ոչ թէ հազար, այլ տասը հազար ֆը-
րանք պիտի ուղարկէի քեզ։ Իսկ այսօր կոպէկ չունիմ. կո-
ղոպտութեան, սիրելիս, կողոպտութեան և շատ փի՛ս կողոպտուե-
ցի։ Պատմութիւնը երկար է։ Չեմ ուզում քեզ էլ վշտակից
անել. առանց այն էլ դարձեր չատ ունես։

«Ուրեմն խնդրում եմ ներես, ազի՛՛ղ ջան, որ խնդրածդ
չնչին գումարը չեմ կարողանում ուղարկել։ Մեծ յոյս ունիմ,

որ ֆինանսական կրիզիսդ մի կերպ անց ես կացրել։ Քէֆդ
քէօ՛ք պահի, վերջը լաւ կը լինի։

«Բայց այս բոլորը մի կողմ։ Շատ եմ խնդրում, որ
հետաքրքրուես և իմանաս թէ տեղումդ կարելի՞ է մեծ քա-
նակութեամբ ձկնեղէն սպառել. ինչպէս նաև պանիր։ Թէև
այս բոլորը ինձ համար չէ, այլ մի լաւ ծանօթի (եւրոպա-
ցի) բայց վստահ եմ որ պիտի հետաքրքրուես և գրես ման-
րամասն։ Ծանօթս ուզում է իմանալ թէ հօ Եւթեղ մրցորդ-
ների չի՞ հանդիպելու Այսքան։

«Դէ՛, ազի՛՛ղ ջան, ցը՛, Համբուրում եմ քեզ և կարօ-
տից լաց լինում։ Գլխիս երէկ ճերմակ մազեր տեսայ, երե-
ւակայիր։ Ա՛յ տղայ, դո՛ւ ոնց ես. հօ չե՞ս ծերացել...

«Յը՛, Համբուրներ, Բո՛ Գրիշ»։

Սողոմոնի աչքերը խոշոր խոշոր բացուեցան։ Տանջա-
գին ու անթարթ երկար ու երկար նայեցաւ ձեռքին մէջ
բնազդօրէն ձխտուած նամակին և մրմնջեց.

— Եւ դո՛ւն, Գրիշա...

Սողոմոն երբ առանց գլխարկի ու վերարկուի, գրեթէ
սրթսրթալով ու անվերջ փոշտալով սենեակը մտաւ, նու-
նիկ, անհանգստօրէն դիտելով Սողոմոնի զունատ դէմքը և
մարած, ապուշ կտրած աչքերը. հարցուց.

— Ո՛ւր էիր այսքան առեմ...

— Ո՛չ մէկ տեղ, ո՛ւր պիտի ըլլայի, դո՛ւրսը...

— Դո՛ւրսը...

Դէմքը թթուեցուց նուշիկ ու յարեց ջղային, արագ,
զայրացկոտ շնչալով.

— Առանց վերարկուի, առանց գլխարկի, աչուն, ան-
ձրեւ, խոնաւ օրով, չեմ հաշկնար ի՛նչ կը փնտռես դուրսը,
ժամերով...

Սողոմոն քիթը վեր քաշեց, գլուխը իր կամքէն ան-
կախ թափահարեց և յայտնաբերեց փոշտաց.

— Ահա՛... հարբուխն էր պակաս, չարունակեց նու-
շիկ։ Ահա՛ թէ ինչ կը փնտռէիր դուրսը... Սուրբիկը չհամ-
բուրես, թէ չէ կը սպաննեմ, գրեթէ ճչաց նուշիկ և ջղա-

յին շարժումներով անցնելով կիսաջարդ հայելիին առջև, քանի մը վայրկեանէն արդէն հնամաշ կօշիկները հազած և նորոյթէ վաղուց ինկած գլխարկը ղրած էր, պատրաստ դուրս գալու:

— Այդ ո՞ւր, Նունիկ, թուքը կուլ տալով հարցուց Սողոմոն:

— Նուագահանդէ՛ս...

— Չէ՛, իսկապէ՛ս...

— Ուրեմն, պարահանդէս...

— Այդ ի՛նչ խօսելու ձեւ է, Նունիկ:

— Իսկ այդ ի՛նչ հարցում է, յուզմունքէն աչքերը փակեց ու դէմքը ծռմռեց Նունիկ, չե՞ս գիտեր ուր երթալըս, ի՞նչ է:

Սողոմոն գղջաց, Յուսահատօրէն մոռացկո՞տ դարձեր էր: Ի՛նչպէս չէր յիշեր, որ այսօր Նունիկը պէտք էր Կարմիր Խաչը, բժիշկի մօտ երթար... Ուրիշ ո՛ւր կարելի էր երթալ...

Եւ ծանր ու մռայլ՝ Սողոմոն լռեց: Զգոյշ վեր ելաւ տեղէն, օգնեց Նունիկին գունաթափ վերարկուն հագնելու. հոս հոն իյնալով գտաւ և Նունիկին տուաւ անոր ձեռնոցները, որոնց գրեթէ բոլոր մատները լուսաւոր, մեծ կամ պզտիկ ծակեր ունէին... հիւանդ ժպիտով մինչև փողոցին դուռը ճամբու դըրաւ կինը և անյուսօրէն, ծոյլի ու ծերունիի շարժումներով սենեակը վերադառնալով, հարբուխով բռնուած գլուխը ձեռքերուն մէջ առաւ և երկար ու երկար տա՛նջուեցաւ մէկ հատիկ մաքով՝

— Եթէ «Նորին Մեծութիւնը» այլեւս չհամաձայնէր ապառիկ հաց ու մթերք տալ, ի՞նչ պիտի ընէր...

4.

— Թ՛քի՛ր, մարդ Աստուծոյ, թ՛քի՛ր այդ գրականու-թեանդ վրայ և որեւէ ուրիշ գործնական բանի լծուիլ վերջ ի վերջոյ եթէ անտանելի չէ, ամօթ է, դոնէ ինքնա-սիրութիւն ունեցիր...

Վրդովուած ու սաստած էր յաճախ Նունիկ, տեսնելով որ Սողոմոն փորձութիւնն ունի այս անգամ առանձին ընդարձակ աշխատութեան մը ձեռնարկելու, մինչև անգամ յաւակնելով առանձին գրքով հրատարակել տալ:

Սակայն Սողոմոն ոչ միայն չէր թքներ, այլ և Նունիկի հանդէպ իր ունեցած անհուն սէրը հազիւ կը բաւէր, որպէսզի ներէր նման «առնուազն չմտածուած արտայայտութիւններ»...

— Ինչպէ՛ս թէ թքնել... ամօ՛թ է, Նունիկ, ամօ՛թ է...

Ու թէև չէր կրնար Նունիկը համոզել, բայց ինք հաստատապէս համոզուած էր թէ «Լուսասիւիւ», Մատենաշարը սիրով և շնորհակալութեամբ պիտի ընդունէր իր գրքի հրատարակութեան առաջարկը և, ամէնէն քիչը, կանխիկ երեք հազար ֆրանք պիտի տար իրեն, իբրև հեղինակի իրաւունք:

— Կը տեսնես, Նունիկ, կը տեսնես...

Սակայն Նունիկ ոչ տեսնել, ոչ ալ մանաւանդ լսել կ'ուզէր: Ան հիմա Սողոմոնի զոյգ մը գուլպաներու բազմաթիւ ծակերը բազմազոյն թելերով կը խցկէր:

Անկողին մտած, ծանր գլուխը աջ ձեռքին յենած՝ Սողոմոն կը փորձէր «Կոմունիստական Մանիֆեստ»ի հիմնական սխալները բռնել և Մարքսն ու Էնգէլսը նոր օրերու լոյսին տակ քննելով՝ իր հետագայ գրքին համար ատաղձ պատրաստել:

«... Բուրժուազիան հմայքէ զրկեց գործունէութիւններու բոլոր տեսակները, որոնք ակնածանք ու պատկառանք կը վայելէին երբեմն: Անիկա իր վարձու բանուորները դարձուց բժիշկը, իրաւաբանը, քահանան, բանաստեղծը, գիտնականը»:

Սողոմոն քահ քահ կը ծիծաղէր և առանձնապէս կ'ընդգծէր «Կոմունիստական Մանիֆեստ»ի վերոյիշեալ տողերէն վարձու բանուորները և բանաստեղծ ու գիտնական բառերը:

Սենեակին մէջ ծխելու համար Նունիկէն թոյլատու-թիւն խնդրելով և ստանալով՝ Սողոմոն ոգեւորութեամբ ա-

ռաջ կը տանէր իր ընթերցումը և շուտով կը հանդիպէր հետեւեալ տողերուն. —

«Ազգային միակողմանիութիւնն ու սահմանափակումը երթալով աւելի անհնարին կը դառնան և բազմաթիւ ազգային ու տեղական գրականութիւններէն կը գոյանայ միասնական համաշխարհային գրականութիւն...»:

— Վատ չէ, լա՛ւ գուշակութիւն է, ճիշտ ձեր ըսածն ալ եղաւ, սիրելի Մարքս և Էնգելս, բարձրաձայն կը հնչէր Սոդոմոն և ներողամիտ ժպիտով ամբողջ այդ հատուածը կ'եղունգէր:

Աւելի առաջ անցնիլ չկրցաւ, սակայն, Հազիւ կեդրոնացած, նոյնիսկ քննադատութեան սկսած մտքերը՝ վայրկեան մը կուտակուած մեղմեցում խումբին պէս՝ կարծես զօրաւոր հովէ մը ցրիւ եկան ու անհետացան: Վասնզի սենեակի միւս անկիւնէն Նունիկ յայտնեց թէ՝

— Պէտք է «Նորին Մեծութեան» մօտ վազել, որովհետեւ աղը, չաքարը, սապոնը և հացը, խօսքը մէկ ըրած, սպառուած են...

Կարծես Նունիկ կ'առաջարկէր երթալ կեանքի և մահուան պայքար մղել հէքեաթի եօթը դեւերուն հետ...

Այսօր ամսի վերջն էր: «Նորին Մեծութեան» զրամը վճարելու վերջին օրը:

— Հասկնալի է, մրմնջեց Սոդոմոն, պատասխանելով իր ինչ որ ծանր մտքին և «Կոմունիստական Մանիֆեստ»ը փակելով, անդունդէ անդունդ իջաւ մօռայլ մտքերու մշուշին մէջ, առանց պարզօրէն լսելու Նունիկի քաջաւերանքը:

— Դէ՛, ե՛լ, ե՛լ, գուլպաներդ պատրաստ են: Եթէ քիչ մը զգոյշ ըլլաս, երկար կը դիմանան...

5.

Անցաւ մէկ ամբողջ ամիս և Սոդոմոնի կեանքին մէջ ահագին փոփոխութիւններ տեղի ունեցան:

Դժբախտութիւն, բախտաւորութիւն փոխ ի փոխ յաջորդեցին իրարու, թէև Սոդոմոն չարունակեց, ըստ Նու-

նիկի վերջին մէկ արտայայտութեան՝ լաւատեսութեան համաշխարհային մրցանիշը կոտրել:

— Սիրելիս, փոխանակ յօդուածներ գրելու թերթերուն, որոնք վերջ ի վերջոյ խանութպաններուն միայն պիտանի կը դառնան, աւելի լաւ է նստիս Շոպէնհաուէրը ծայրէ ծայր հերքես և անձնական կեանքդ կենդանի օրինակ դարձնելով՝ հիմը դնես մէկ նոր, ծայրայեղ լաւատեսութեան փիլիսոփայութեան:

Անողորքօրէն կը հեգնէր Նունիկ, երբ Սոդոմոն ձեռքերը ուրախ ուրախ իրար չիփելով կը հաւաստիացնէր, թէ «Լուսասփիւն» Մատենաշարը, անկասկած, եթէ ոչ բարոյական, այլ գէթ նիւթական շահերէ զրդուած, պիտի հրատարակէր իր գրելիք գիրքը: Անկասկած:

Արդարեւ, ամսուան խոշորագոյն բախտաւորութիւններէն մէկն ալ այն էր, որ Սոդոմոն արդէն իսկ գրած էր իր ծրագրած գրքի չորս մասերէն առաջին մասը, յիսուն էջ, և չարունակութեան համար ինչ ինչ դժուարութիւններու բախելով, բարւոք համարած էր նամակով մը դիմել «Լուսասփիւն» Մատենաշարին, իր գրքի հրատարակութեան խնդրանքը մատուցանելով անոր:

— Կը պատասխանեն թէ առ այժմ չենք կրնար, կը գուշակէր Նունիկ:

Սոդոմոնի վիճելու բոլոր կիրքերը կը մէկտեղուէին և, կարծես Նունիկ Մատենաշարի վարիչն ըլլար, պինդ կը բռնէր անոր օձիքէն:

— Ինչպէ՛ս թէ չէք կրնար:

— Չե՛նք կրնար, կը պատասխանէր Նունիկ ժպտուն:

— Սակայն, Վհնունի գիրքը տպեցի՛ք:

— Տպեցի՛նք:

— Ուրեմն կրնա՛ք:

— Չենք կրնար, ո՞ր մէկը տպենք:

— Ի՛մս, վասնզի խիստ ժամանակակից նիւթ է:

— Չենք ժխտեր, բայց դրամ չունինք:

— Ունի՛ք:

— Չունի՛նք:

— Կ'ըսեմ՝ ունի՛ք:

— Կ'ըսեմ՝ չունի՛նք:

— Է՛, այդ եղա՞ւ, այդ պատասխան է, Նունիկ...

— Ինչո՞ւ է, հրաշալի՛ պատասխան, և ձի՛շտ պատասխան:

Նունիկի ժպիտէն վարակուած, Սողոմոնն ալ զայրոյթը մէկդի կը նետէր և վայրկեան մը անմտօրէն բայց գոհ ծիծաղելով՝ անմիջապէս կը շարունակէր.

— Կատակը մէկ կողմ, իմ գիրքս հրատարակելով Մատենաշարը հարիւրին հարիւր կը շահի...

— Այսի՞նքն:

— Այսինքն կը շահի էլի՛, առնուազն հազար օրինակ կը սպառուի:

— Քանի՞ տարիէն... Յետոյ, հազար օրինակը տպագրութեան ծախսը չի հաներ, նախկին ժպիտով կը պատասխանէր Նունիկ՝ հազուադէպօրէն ուրախութեան տրամադրուած այսօր:

— Կը հանէ, դուն չես գիտեր:

— Զի հաներ:

— Կը հանէ, Նունիկ, կը հանէ, երախա՞յ ես, հազար օրինակը պզտիկ բան կը կարծես...

— Այդ քու հազարը եթէ հարիւր հազար ալ չինես, դարձեալ չես կրնար համոզել Մատենաշարը, որ քու գրեւ լիք գիրքդ ապէ՛:

— Ինչո՞ւ:

— Այնպէ՛ս:

— Լա՛ւ, ինչո՞ւ:

— Որովհետեւ հրատարակողը Մատենաշարն է և ոչ թէ Սողոմոն Ներկարարեան:

— Այսի՞նքն:

— Այսինքն՝ Մատենաշարը Սողոմոնի պէս ո՛չ համաշխարհային լաւատես է, ոչ ալ տիեզերական միամիտ:

— Ի՞նչ կապ ունի... Քիչ մը վրդովուած ուսերը կը թօթվէր Սողոմոն, նայելով կիսաջարդ հայելիին, կարծես ան երրորդ անձնաւորութիւն մը ըլլար և գլխով իր համա-

ձայնութիւնը տար, կրկնելով.

— Հարկա՛ւ, ի՞նչ կապ ունի...

Ապարդիւն վիճաբանութենէ ձանձրացած՝ Սողոմոն դուրս կու գար սանդուխին վրայ ածանազին ծխախոտը լիաթոք շնչելու, բայց տեսնելով որ տանտիկինը զբաղուած է իր շնիկը սուրճով և խմորեղէնով կերակրելով, իսկոյն կը զղջար իր դուրս ելլելը.

Այս «խելագարը» կրկին տան վարձքի խնդիր չհանէ, կը խորհէր:

Աւա՛ղ, տանտիկինը խէթ խէթ կը նայէր արդէն, և Սողոմոն հարկադրուած եղաւ ողջունել ու իբրեւ հին բարեկամութեան ու նոր հաշտութեան նշան բերանը բացաւ.

— Արդէն խո՞ւր ցուրտ է, այնպէս չէ՞, յարգելի տիկին, աշո՛ւն...

Տանտիկինը, զարմանալի՛ բան, ժպտեցաւ և ոչ միայն սենեակի վարձքի մասին տեւէ անախորժ խօսք չըրաւ, այլ և Սողոմոնին յանձնեց արտասահմանեան բաց նամակ մը, որ ցրուիչէն ստացած և, չես գիտեր ինչո՞ւ, շաբաթէ մը ի վեր իր հասցէին չէր տուած:

Սողոմոնի յաջողութիւնները կրկնակի էին և ան խորունկ, իսկա՛պէս անկեղծ շնորհակալութիւններ յայտնեց տանտիկնոջ:

Աւա՛ղ:

Մատենաշարի վարիչը իր հատիկ հատիկ ձեռագրով, ցաւօք սրտի կը ծանուցանէր, թէ ոչ միայն հնարաւորութիւն չունին Սողոմոնի գիրքը տպելու, այլ և ընդհանրապէս նոր հրատարակութիւններ ընելու: Յետոյ, ամենայն հաւանականութեամբ ստիպուած պիտի ըլլան իրենց գեղեցիկ ձեռնարկը վերջնական հաշուեյարդարի ենթարկել: Այս ախուր իրողութեան առջև չկանգնելու համար, Մատենաշարի վարիչը, ինչպէս չատ ուրիշներէ, նոյնպէս և Սողոմոնէն թախանձագին կը խնդրէր յանձնառու ըլլալ Վեհուների գիրքէն գէթ յիսուն օրինակ սպառել իր շրջանի տեղական գաղութին մէջ: Անհամբեր սպասելով Սողոմոնի դրական պատասխանին և կանխաւ, սրտանց շնորհակալու-

թիւները յայտնելով՝ Մատենաշարին վարիչը Սողոմոնին կը մատուցանէր իր անկեղծ սէրն ու կատարեալ յարգանքները...

Սողոմոն կը յուզուէր, կը բորբոքուէր. սենեակին մէջ երթեւեկելու տեղ կը փնտռէր և Նունիկի բարի ծիծաղի ազդեցութեան տակ տակաւ կակղած՝ վերջնական ճշմարտութիւնը և փրկարար մխիթարութիւնը գտած ըլլալ կը կարծէր՝ դառնութեան և կշտամբանքի խօսքեր նետելով Մատենաշարի հեռաւոր վարիչին:

— Դո՛ւմ, դո՛ւմ... հարկա՛ւ: Բեղ նման դժուարին մէկը եթէ բերեն նստեցնեն գործին գլուխը, հա՛րկաւ գլուխը կ'ուտես...

— Սե՛խ թէ դժուար, այդ մարդը իր քանի մը տող նամակով սքանչելի պատեհութիւններ կու տայ քեզի, լըրջօրէն կը նկատէր Նունիկ:

— Ի՞նչ պատեհութիւն, թէ և արտաքուստ արհամարհանքով, բայց ներքուստ հեռաւոր յոյսի հնչիւններ ունկնդրելով կը հարցնէր Սողոմոն:

— Պատեհութիւն մը, որպէսզի աչքերդ բանաս:

— Այսինքն:

— Այսինքն՝ թքնես գրականութեանդ վրայ և...

— Ամօ՛թ է, Նունիկ, ամօ՛թ է, անկեղծօրէն կը սրտմտէր Սողոմոն և գրպաններն ու սենեակի բոլոր անկիւնները ի զո՛ւր փնտառութի կ'ելլէր՝ մոռցուած, դեռ չծրուած, կիսատ ձգուած գլանիկ մը գտնելու յոյսով:

Յաջորդ օրը նոր ստացուած արտասահմանեան թերթերէն մէկուն մէջ Սողոմոն Հանդես-Խնջոյք բաժնին տակ կը կարդար, թէ ոմն օր. Արմաւենի յաջողութեամբ արտասահման էր իր հին օրերու գրական մէկ կտորը. իսկ քիչ մը անդին, գրական կարճ տեսութեան մը մէջ անծանօթ յօդուածագիր մը ի մէջ այլոց կը գրէր. —

«... Հակառակ այս անապատային ամայութեան, պէտք է խոստովանիլ թէ կան Սողոմոն ներկարարեանի նման տաղանդաւոր գրողներ, որոնք հայ խօսքի վարպետներ են...»:

Խորունկ, ուղղակի հոգիէն բխած երանութիւն մը ճա-

նադայթելով կը լուսաւորէր Սողոմոնի քիչ առաջ մարած աչքերը: Հաճելի էր կրկին ու կրկին կարդալ: Լրագրական սովորական անիմաստ ու անբովանդակ սողեր չէին ատոնք: Օգ, ջուր, սնունդ էին ատոնք, ընդունակ Սողոմոնի կարծես երեքացող հաւատն ու լաւատեսութիւնը տակաւին երկար ու երկար նախկին, հի՛ն օրերու ուժին, վեհութեան ու պայծառութեան մէջ պահելու:

— Ուրեմն անապատի մէջ չենք ապրիր, կը ցնծար Սողոմոնի հոգին: Ուրեմն գրականութեամբ հետաքրքրուողներ կան տակաւին: Բարոյապէս գնահատողները չեն պակսիր, ուրեմն...

Այո՛, փա՛ռք Աստուծոյ:

Սողոմոնի հոգին ցնծալու մասնաւոր պատճառներ ալ ունէր: «Նորին Մեծութիւնը», թէ և քիչ մը խոժոռ ու գէշ տրամադրուած, բայց և այնպէս համաձայնած էր ամիս մը եւս ապագիկ կենսամթերք տալ: Արտասահմանեան հին նամակ մը ձեռքը բռնած՝ Սողոմոն ապահոված էր «Նորին Մեծութիւնը» թէ ա՛յդ իսկ նամակով կը գրէին իրեն այն 2000 ֆրանքնոց չէքի մասին, զոր չուտով պիտի ղրկէին արտասահմանէն և որ պիտի ստանար, ամէնէն ուշը, այս ամսու վերջերը, թերեւս աւելի՛ շուտ...

— Պատուոյս վրայ կ'երգնում, յարգելի՛ տիկին:

— Խնդրեմ, կը հաւատա՛մ, միայն թէ կրկին գրեցէք իրենց, որպէսզի չուշացնեն, ձեզի համար ալ լաւ կ'ըլլայ, այնպէս չէ՞... իսկ ես դրամի պէտք ունիմ, այնպէս չէ՞...

— Անպատճա՛ռ, յարգելի տիկին, անպատճա՛ռ: Խորապէս շնորհակալ եմ: Յարգանքներս:

Ու Սողոմոն, հանապազօրեայ կենսամթերքներով բեռնաւորուած՝ ցնծուն ու յաղթական, սենեակը մտած էր Նունիկին անգամ ապուշ ձգելով:

Անապատի յաղթանակի ցնծութիւնը կը տեւէր տալիս, վասնզի ամսու վերջը բաւական հեռու էր: Հաց ու մթերքով ապահովուած ամբողջ տասներկու օրեր կային դեռ...

Ու նաև անպակաս յոյսեր: Վասնզի Սողոմոն, երկար

տատանումներէ, Նունիկի հետ անվերջ վիճելէ, (պահեր եղան երբ լրջորէն խռովեց ան ու զիրար բնա՛ւ չհասկցան), անցեալը ներկայի հետ համեմատելէ և ապագան ծանր ու բարակ կշռելէ ետք, եկած էր այն յստակ եզրակացութեան, թէ կարելի է ուսուցչական թեկնածու ներկայանալ տեղական հայ գաղութի դպրոցին համար:

— Գէթ մէկ ոտքը ամուր դնելու չափ հող կ'ունենանք, Նո՛ւնիկ:

Խնդրե՛մ, Միայն Նունիկ յոռետես էր կրկին:

— Երախօ՞յ ես, Նունիկ, ինչո՞ւ:

— Նախ՝ չեն վարձեր: Երկրորդ՝ եթէ վարձեն՝ դրամ չեն տար: Երրորդ՝ եթէ տան՝ աչքդ դուրս հանելով կու տան: Չորրորդ՝ ամէնէն վաւերականը՝ տարուան կէսին կռիւ-արիւնհեղութիւն կ'ընեն, դպրոցը կը փակեն և... փառք յաւիտեանս, ամէ՛ն...

— Է՛հ, Նո՛ւնիկ, կը ջղայնանար Սողոմոն և բարկութիւնը շուտով կ'անցնէր, երբ կը յիշէր թէ խնդրագիրը, պատշաճ վկայականներով զօրացուած, արդէն ղրկած էր Հոգաբարձութեան:

Պակաս չէին տրուած խոստումները, նոյնիսկ հեռու վայրերէ միջնորդութիւնները:

Ու գօտեպիւնդ՝ Սողոմոն կը սպասէր Հոգաբարձութեան այն նիստին, ուր պիտի վճռուէր, ինչպէս Նունիկը կ'ըսէր, խնդիրներու խնդիրը՝

— Լինե՞լ թէ չլինել...

6.

Նունիկ այդ առաւօտը նախաճաշի համար խոշոր հողէ աման մը լեցուն տաք տաք գետնախնձորներ կը կծպէր բարակիկ, կարծես մոմեղէն մատները այրելով երբեմն:

Ըստ սովորութեան Նունիկ խօսք կը բանար.

— Հը՛, չիլ հոգաբարձուն չպատասխանեց նորէն:

Սողոմոն չէր լսեր: Ան գինովցած էր պարզապէս: Ծունկի եկած փափլիկ Սուրիկի օրօրոցին առջև, կը շաղա-

կրատէր, ժողովրդական երգի մը ուրախ եղանակին յարմար-ցնելով յանպատրաստից ոտանաւորներ կը հիւսէր, երգելով ու փառաբանելով Սուրիկի մարմնիկի բոլոր առանձնայա-տուկ մասերն ու մանրամասնութիւնները: Եւ երբ Սողոմոն ին կը թուէր թէ Սուրիկը կը ժպտի, նոյնիսկ կը հասկնայ զինքը՝

— Ճի՛ր՛կ...

Կ'ըսէր ու ահագին բրդոտ գլուխը կը փորձէր տեղա-ւորել Սուրիկի փորիկին վրայ:

— Քեզ հետ եմ, կը կրկնէր Նունիկ, այդ քու չիլ հո-գաբարձուդ նորէն պատասխան չտուաւ:

— Ինչպէ՛ս, ինձ հե՞տ էիր, Նունիկ:

— Այո՛, կ'ըսեմ այդ գոված հոգաբարձուդ նորէ՛ն չը-պատասխանեց:

— Ի՞նչ հոգաբարձու, ո՞րը:

— Շիլը:

— Շի՞լը...

— Այո՛, կ'ըսեմ նորէն չպատասխանեց, մինչդեռ դուն կ'ըսէիր, թէ անոր մէկ հատիկ չիլ աչքը չեա փոխեր ամ-բողջ գաղութի ողջ աչքերուն հետ...

— Կը պատասխանէ՛... Այսօր չպատասխանէ, վաղը չպատասխանէ՛ մի՛ւս օրը կը պատասխանէ, դուն հոգ մի ընիր, Նունիկ:

— Երանելի՛ մարդ...

— Ինչո՞ւ է...

— Դէ՛, ի հարկէ... միայն քեզ նման ի ծնէ միա-միտները կրնան յուսալ թէ հոգաբարձութիւնը պիտի վարձէ քեզ...

— Եա՛... Ինչո՞ւ, եղբա՛յր, գրեթէ կը վիրաւորուէր Սողոմոն: Համալսարանական մարդ եմ: Տասը տարուան ման-կավարժական փորձառութիւն ունիմ: Փառք Աստուծոյ, գը-րոց-բրոց եմ և քու լուսահոգի Նիցչէի արհամարհած «ան-թիւ շատերու» շարքին մէջ չեմ՝ անյայտ, անանուն...

Նունիկ դառնօրէն կը ծիծաղէր:

— Եկո՛ւր, եկո՛ւր, կ'ըսէր, դուն անթիւ շատերէն մէ-

կը չես, բայց առածդ գետնախնձորներուն մէջ «անթիւ չատերը» աւելի՛ չատ են...

Սողոմոն կ'ուզողէր դէպի փճացած գետնախնձորներու բլուրը, Ու, հանելուկ վճռել ուզող բայց չկրցող մէկու մը պէս, գլուխը կ'օրօրէր:

— Այդ բոլորը «Նորին Մեծութիւնը» տուաւ: Չիմ գիտեր ինչու այդ պառաւ փերեղակունին իմ դէմ լեցուած է վերջերս: Երեւակայէ՛, ամէն գնումիս փտած կամ փճացած բան մը պիտի կոխէ պայուսակիս մէջ: Անցեալ օրուան չորս հաւկիթներէն երեքը հոտած էին, գիտե՞ս:

Ու Սողոմոնի փիլիսոփայելու ախորժակը կը բռնէր:

— Գիտե՞ս ինչ, Նունիկ, յաճախ մտածած եմ թէ այս խանութպանները ոչ թէ լոկ բան մը աւելի շահելուն համար կը ստեն, կը խաբեն կամ կը խարդախեն, այլ պարզապէս, ինչպէս ըսեմ, արուեստի՛ համար: Յանուն արուեստի՛ ձգձարի՛տ: Աստուծո ամէն օր և ամէն յաճախորդի գըլխուն անոնք խաբելու և խարդախելու իրենց արուեստը կը կիրառեն ոչ թէ միայն բան մը աւելի շահելու համար, այլ մանաւանդ աւելի ու աւելի՛ կատարելագործուելու համար: Ներքին խորճակ բաւականութեան համար, որ, ամէն պարագայի տակ, քիչ մը հեռու է սոսկ նիւթական չա՛ր ըլլալէ: Այլապէս, ըսէ՛ խնդրեմ, «Նորին Մեծութիւնը» ի՞նչ շահեցաւ այս փճացած գետնախնձորները ինծի քշելով: Հաշուէ, և կը տեսնես որ երկու կոպէկ հաղիւ կը բռնէ... Երկու՛ կոպէկ, երեւակայէ, երկու՛ կոպէկ... Աստուած՝ վկայ: Եւ դուն այնքան միամիտ ես թէ ան լրջօրէն պէ՞տք ունէր այդ երկու կոպէկին, ան, նոյն ինքն «Նորին Մեծութիւնը», որուն վեց փեղկերով խանութը իր պարունակութեամբ եթէ ծախելու ըլլաւ, հայ գրականութեան ամբողջ նոր ձեռագիրները տասնեակ հազար օրինակներով կը հրատարակես... Յետո՛յ...

Բայց Սողոմոնի յետոյն առաջ սենեակին դուռը, իր կրունկներուն վրայ հեծկտալով՝ մէջքը պատին տուած՝ լայն բացուած էր, խոնարհաբար ճամբայ տալով նոյն ինքն «Նորին Մեծութեան»:

— Յարգանքներս, խղճաց տակառակերպ խանութպանունին, որուն թուշերը կարծես խեղկատակին մէկը պաշտօնապէս փչած, փամփուշտի պէս ուռեցուցած էր, իսկ վիզը որոյապէս եօթը ստորագծուած ծալքերով դասդասած:

— Յարգանքներս...

Ու «Նորին Մեծութեան» թարթիչները ոտնակոխ ըրած և մինչև յօնքերը բարձրացած սրատես աչքերը՝ արագ շրջապտոյտով մը ոչ միայն հաշուառման ենթարկեցին Տէր և Տիկին Ներկարարեաններու սենեակային ամբողջ ստացուածքը, այլ և խանութպանային մտքի պայծառութեամբ ե՛ւս առաւել լուսաւորուած՝ որոշեցին անոնց դրամական արժէքը՝ ըստ չուկայի օրուան գիներուն:

— Եւ այս օտարական շունքը իրենց յետին չքաւորութեամբ պիտի կողոպտեն զիս, դրա՛մս պիտի ուտեն... որոճաց «Նորին Մեծութեան» ուղեղը:

Մինչ վերջին կէս կանանչագոյն և կէս ածխագոյն գետնախնձորը Նունիկի դողահար ձեռքէն, փոխանակ պնակին մէջ իյնալու, գլորուելով կ'երթար իր նախկին, հարազատ տիրոջ, «Նորին Մեծութեան» ոտքերուն առջև պռկելու, առդին Սողոմոն բնազդօրէն իր շապիկը կը կոճկէր ու թուք կուլ տալով բայց խուսը ամբողջութեամբ կոկորդէն վար քշել չկրնալով, սովորականէն բարձր ձայնով կ'արտասանէր՝

— Յարգանքներս...

«Նորին Մեծութիւնը» Տէր և Տիկին Ներկաբարեաններու ղէմքերուն վրայ իր ուղածը անձայն ու աւելի արագ կարգաց, քան ուէ նամակ՝ մայրենի լեզուով: Բացայայտ էր թէ «Նորին Մեծութիւնը» հասած էր իր նպատակին: Իր պաշտօնական ներկայութիւնը ցուցադրելով սենեակի մը մէջ, ուր իր վաղեմի յաճախորդները կ'ապրէին, ան փառաւորապէս ճշտեց թէ այո՛, անոնք ահաբեկուած էին: Հիմա հարկ էր միայն ահաբեկումը օրինականացնել և գործնական հունի մէջ դնել:

— Պարոնը, սկսաւ «Նորին Մեծութիւնը», գիտե՞ թէ որքան պարտք ունի: Այսօր երբեք ամսի առաջին օրն է...

Ու մինչև պատասխան ստանալը դեղնած, ջրակալած աչքերուն և հաստ, ճաքճքուած շրթունքներուն անվերձանելի ժպիտ գոյացուց, միաժամանակ դիտելով Նունիկի և Սողոմոնի բնական գոյները նետած դէմքերը:

Սողոմոն ուժերը հաւաքեց, պատասխանը հայերէնէ տեղական լեզուին թարգմանեց մտովի և ապա, մտքէն շրթունքներուն փոխանցելով՝ դրեթէ հեգեց.

— Ներեցէ՛ք, յարգելի տիկին, որ դրամը ուշացանք... Անմիջապէս, արագ կու տանք:

«Նորին Մեծութիւնը» կարեւոր համարեց աւելի որոշ նախադասութիւններ լսել:

— Անմիջապէ՞ս, խնդրեմ տուէ՛ք, ես պարոնին միշտ ըսած եմ, թէ դրամի պէտք ունիմ և պարոնը պատուոյ խօսք տուաւ, այնպէս չէ՞:

— Հիմա ո՛չ, յարգելի տիկին, վաղը կանուխ կ'երթամ մինչև դրամատունը, երեկոյեան ձեր դրամը տեղի կ'ունենայ մի՛ վախնաք:

«Նորին Մեծութիւնը» լրջացաւ. Վախնա՞յ, Ո՞վ, ի՞նչք, ինչո՞ւ վախնար, ինք գանձելու բոլոր դիւրութիւնները ունի, ինք եկած է միայն յայտնելու, թէ պարոնը պարտք ունի 946 ֆր. եւ 45 սանթիմ: Գուցէ պարոնը չէր գիտեր, այնպէս չէ՞:

Ու «Նորին Մեծութիւնը» հաշուեթուղթի պատառիկ մը պարզեց Սողոմոնի դողդոջուն ձեռքերուն:

Սողոմոն, լոկ ձեւի համար, նայեցաւ գումարին ու ըսաւ.

— Բարի՛, բարի՛:

Եւ ներքին անզուսպ մղումի մը անձնատուր՝ աւելցուց.

— Մենք այն մարդիկը չենք, յարգելի տիկին, մենք Հայ ենք:

— Ի՞նչպէս:

— Կ'ըսեմ մենք Հայ ենք...

— Ես պարոնին լաւ չեմ հասկնար, ի՞նչ կ'ըսէք, արմէն:

— Այո՛:

— Իսկ ի՞նչ բան է արմէն:

— Արմէն, ուժերը եւս առաւել հաւաքելով բացատրականի սկսաւ Սողոմոն, արմէն հնացած մարդեր են, առանձին լեզու և ոչ թէ ուս, առանձին բոլորովին առանձին. յարգելի տիկինը չէ՞ կարդացեր, բարբարոս թուրքեր...

«Նորին Մեծութիւնը» բացասական նշաններով գլուխը կ'օրօրէր:

— Գուցէ յարգելի տիկինը գիտէ Արարատը, Նոյի անտուկը... լսած չէ՞, ափսո՛ս...

— Զեմ հասկնար, առանց ափսոսանքի և գոմէշային ուսերը վեր քաշելով խօսեցաւ «Նորին Մեծութիւնը», չեմ հասկնար, ինձ համար բոլորը մէկ են ուս, գերմանացի, արմէն կամ հրեայ, Այնպէս չէ՞:

Ու չեշտ՝ Սողոմոնի միշտ խուսափող աչքերուն նայելով՝ աւելցուց.

— Ուրեմն վա՛ղը դուք անձամբ կը բերէք ձեր պարտքը իմ վաճառատունս, 976 ֆրանք և 45 սանթիմ, այնպէս չէ՞:

— Այո՛, այո՛, յարգելի տիկին:

Ու «յարգելի տիկինը» կրկին վերէն վար նայելով ու ինքզինքը պաշտօնապէս չեչտելով Սողոմոնի ահաբեկուած աչքերուն մէջ՝

— Յարգանքներս, արտասանեց խղիւղալով և տակաւին բաց մնացած դուռնէն դուրս գալով, սանդուխի քարէ աստիճաններէն վար իջաւ հանդարտ ու ծանրակշիռ քայլերով:

Երբ այլեւս չէր լսուեր «Նորին Մեծութեան» հանդիսաւոր օտնաձայնը և տակաւ կը փարատուէր կասկածը անոր հա վերադարձին, Նունիկ, իսկական կնոջ մը նման պատուազգած ու ջղային, դառնօրէն մրմնջեց.

— Տեսարա՛ն, կատարեա՛լ տեսարան, ահա՛ թէ ուր հասանք...

Սողոմոն իր կարգին յուզուեցաւ, բնազդօրէն ուղղուեցաւ դէպի կինը, քնքշանքով բռնեց անոր գլուխը, թեթեւօրէն սեղմեց կուրծքին, մեղմօրէն համբուրեց անոր սեւ թի փայլով առատ մազերը և աւելի ու աւելի աճող յուզումով մղկտաց։

— Մի՛ յուզուիր, ջանիկս։

Սողոմոնի այս քնքշանքին ու համբոյրին տակ Նունիկ տարօրինակ սարսուռ մը զգաց և բնազդօրէն քիչ մը ետ քաշուեցաւ։ Յետոյ ինքզինքին տիրապետեց, գետնախնձորին պնակը մեղմօրէն սեղանին վրայ դրաւ և մօտենալով խաղաղօրէն ննջող Սուրիկի օրօրոցին՝ անտեղի կերպով սկսաւ օրօրել։

Օրը վերջացաւ, այսպէս կամ այնպէս։

Խաչած գետնախնձորները Նունիկի և Սողոմոնի կողորդներէն հազիւ վար գացին։ Չգիտցան՝ ճաշի ժամը ե՛րբ եկաւ անցաւ և ինչո՞ւ գէթ պնակ մը երկու լուբիա չպատրաստեցին կերան։ Սակայն, դեռ չմթնած, փոխադարձ համաձայնութեամբ կարեւոր վճիռ մը տրուած էր։ Պէտք էր վճարել «Նորին Մեծութեան» պարտքը, եթէ հնարաւոր էր մինչև վերջին սանթիմը։ Այո՛, այո՛, երկուքն ալ համաձայն էին՝ «Նորին Մեծութիւնը» իրենց կարծած խանութպաններէն չէր, այլ զգուելի, ուղղակի հրէշ։

— Այնպէս չէ՞, Նունիկ...

— Այդ անդամը կրնայ դատարան, ոստիկանութեան դիմել։

Սողոմոն թէև Նունիկի կասկածը չէր բաժնեւ, բայց և այնպէս հանգիստ ալ չէր։

— Ես դատարանէն վախցող չեմ, Նունիկ, միայն թէ աս ու ան կ'իմանան, անունս կ'ելլէ, ո՞վ գիտէ վերջը ի՞նչ պոչ կը կպցնեն, մանաւանդ հիմա երբ ուսուցիչ պիտի ըլլամ։ Աչակերտներ, ծնողներ, հասարակութիւն, թերթեր... Այո՛, ուրիշ ճար չկայ, պէտք է այդ անիծեալ գումարը ճարել և վճարել։ Փոխ է, պարտ է, ինչ որ է, պէտք է ճարել և վճարել։

Բայց արովհետեւ գաղութի բոլոր ընկեր, բարեկամ,

ծանօթ անունները օրուան ընթացքին քանիցս ցուցակագրելով և մէկիկ մէկիկ անոնց անցեալն ու ներկան, նկարագրին ու դրամական կարողութիւնները բազմակողմանի քննութեան մը բովէն անցընելէ ետք՝ գտած էին թէ անհնար է նոյնիսկ տասը Ֆրանքի փոխառութիւն կնքել՝ ուստի միաձայն վճռուած էր։

Նախ Սողոմոն ուղղակի պիտի ներկայանար չիլ հոգաբարձուին։ Եթէ չիլը օովորականին պէս — «Ձեր ուսուցիչ վարձուիլը իրողութիւն է, փաստ է, միւսիւ Սողոմոն», ըսէր, այն ատեն Սողոմոն հեռուէն, մօտէն, ակնարկելով, իր բացատրի ծանր կացութիւնը այսպէս կամ այնպէս պիտի պարզէր և... քիչ մը կանխավճար պիտի խնդրէր։ Ճիշտ է, գուցէ գէշ կ'աղգէր, բայց...

— Ի՞նչ ըրած... գոնէ ասոնք օտար չեն, հայ են, Նունիկ։

Իւկ եթէ չիլ հոգաբարձուէն բան մը դուրս չգար, այն ատեն ժամացոյցը իր ոսկի չղթայով գրաւ պիտի դնէր տեղ մը ու դրամն առած՝ չիփշիտակ «Նորին Մեծութեան» խանութը պիտի ուղղուէր։

— Լա՛ւ, յետո՛յ, կը հարցնէր Նունիկ տխուր և անհանգիստ։

— Յետոյ բան մը կ'ընենք, ջանիկս, այսպէս չի կըրնար մնալ...

Ու Սողոմոն, կնոջ գլուխը ձեռքերուն մէջ առած, հին օրերու օրօրներ կը հիւսէր քաղցր ու երկար...

7.

Երբ Սողոմոն չիլ հոգաբարձուին խանութը մտաւ, Վարդերես աղա կատաղի կուռի մը բռնուած էր հայ յաճախորդի մը հետ, որ քիչ առաջ գնած ձուկը առօք փառօք ետ վերադարձուցեր, զրամը ետ կ'ուզէր։

— Ծոծրակդ կը տեսնես դրամդ չես տեսներ, կը յորտար Վարդերես աղա, իր խօսքերու իրողութեան լիութիւն գիտակից։

— Աղաս, էֆէնտիս, ինչո՞ւ կը բարկանաս, ձուկդ հոս տած է, ես ձուկը առի ուտելո՞ւ թէ հոտ քաշելու համար, իր անառարկելի իրաւունքները պաշտպանել կը կարծէր յաճախորդը և, կիսաւերակ գլխով ձուկի պոչէն բռնած, կը փորձէր հոգաբարձուին ձեռքը տալ կերպով մը:

Վարդերես աղա ինքնիրմէ ելած էլ ալ:

— Ծօ՛ ի՞նչ կ'ուզես ինչ... Ինծի նայէ, ա՛ս վայրկեանիս ոստիկան կը կանչեմ...

Ու Վարդերես աղա Աստծուն դիմելով համբերութիւն կը պաղատէր:

— Ստա՛կս կ'ուզեմ, ողորմութիւն չեմ ուզեր: Ոստիկան կը կանչես, կանչէ՛, կ'աղաչեմ. հոս քու Պոլի՞սը կը կարծես, Պոլիսն ու թուրքը մեռա՛ն...

Վարդերես աղա խոժոռ խոժոռ կը նայէր, յետոյ ծիծաղ մը կը պոռթկար:

— Փէ՛ք աղէկ, հոս Եւրոպա է, անանկ չէ՞:

— Եւրոպա՛ է:

— Է՛, Եւրոպայի մէջ հոտած ձուկ կը ծախեն:

— Ես ի՛նչ գիտնամ:

— Բանի որ չես գիտեր, նախ գնա սովրէ, յետոյ եկուր զրուցէ:

— Ես սովորելու պէտք չունիմ, աղա՛ս...

— Բարի՛, տգէտ մնացիր, տղա՛ս...

— Էֆէնտի, աս ձուկը դուն չծախեցի՞ր ինծի:

Վարդերես աղա դիւանագիտօրէն կը լռէր:

Յաճախորդը, յուսահատ, աչքը խանութին չորս կողմը կը դարձնէր վկայ մը արդարադատ մը, գէթ հաշտարար մը գտնելու համար և անոր հայեացքը խորունկ լաւատեսութեամբ մօրուեղ ու բարի, խոշոր աչքերով մարդ մը դիմաւ մաւորեց երկարաւուն, նիհարկեկ, թուխ, նոյն ինքն Սողոմոն Ներկարարեան, որ վարէն վեր անկիւն մը պարզուած, արձանացած, հազար անգամ կը զղջար անակնկալօրէն այսպէս տխուր տեսարան մը դիմաւորելուն համար:

— Կը ներէք, դուք ալ հայ էք կարծեմ, առանց այլեւեայլի մայրենի բարբառով դիմեց յաճախորդը Սողոմոնին:

Այո՛, Սողոմոն հայ էր: Ի՞նչ կը հրամայէին:

Նախ քան յաճախորդը բերանը կը բանար, Վարդերես աղա, որ Սողոմոնի խանութ մուտքը վաղուց նկատած էր, բայց հոգաբարձական պատշաճութեամբ չտեսնելու զարկած էր, հիմա, Սողոմոնի, իր տկար պաշտպանեալին մէջ իր լաւագոյն պաշտպանը գուշակելով՝ մէջքածալ խոնարհութեամբ մը ողջունեց զայն:

— Օ՛, բարե՛ւ, միւսի՛ւ Սողոմոն, ի՞նչպէս եղաւ որ եկաք: Այս վայրկեանիս ձեզի թելեֆոն պիտի ընէի, բայց չիտակը, այս... մարդը խանդարեց:

Ու կուտակուած ապրանքներուն մէջէն կերպով մը ճամբայ հարթելով, մօտեցաւ Սողոմոնին և իր իւզ, ձուկ, պանիր, քացախ, քարիւղ, սոխ ու սխտոր բուրոյ ձեռքերով ուժգնօրէն թափահարեց Սողոմոնի ձեռքը, երկարատեցնցումի մատնելով անոր վտիտ ուսերը:

Յաճախորդը պահ մը բերանը բաց պահելէ հտք, քանի մը հարցումներով աննշան պաշտպանութիւն մը եւս փորձեց և հիմա Վարդերես աղայէն ոչ միայն դրամը, այլ և պատասխան մը իսկ չառնելով, ձուկը ցուցադրական եղանակով նետեց սեղանին ու անգործադրելի սպառնալիքներով հեռացաւ:

Վարդերես աղա մռայլ դէմք մը կեղծեց: Ան խորապէս վիրաւորուած էր: Վիրաւորուած էր ոչ թէ իբրեւ խանութպան: Բնա՛ւ և երբե՛ք: Ան վիրաւորուած էր, որ հայ մարդը անա այս գնորդին պէս տգէտ և անկիրթ էր: Անոր սրտէն արիւն կ'երթար պարզապէս...

— Ահաւասիկ քեզի մեր հայերը, միւսիւ Սողոմոն: Ոչ բարով Եւրոպա եկած են, բայց նորէն նոյն աւանակն են, նոյն աւանակը: Տեսա՞ք, ես, ձեր բարի աչքերովը տեսաք, անանկ չէ՞, միւսիւ Սողոմոն: Եւ տոկաւին ես կ'աւելիմ որ ձեզ նման բանիբուն ազգային մը ասոնց լակոտեւորը կրթէ: Տակաւին գրպանէս դրամ ալ տուած եմ, կուտամ և պիտի տամ այդ նպատակաւ... Ես կ'ուզեմ, բայց դուք մի՛ ուզէք, միւսիւ Սողոմոն, մեղք էք, ափսոս էք, ձեր բազում գիտելեաց թանկագին գոհարները մի՛ թափէք

այս խոգերուն առջև, էֆէնտիմ, հայը հայ չէ, վա՛յ է, վա՛յ... ըսած եմ ու կը կրկնեմ մինչև ի մահ... Աս ազգը սատկելու, փճանալու, կոտորուելու ազգ է, ճանըմ, և սատկեցա՛ւ եա՛, փճացաւ եա՛, կոտորուեցա՛ւ եա՛...

Ու արդար յուզմունքէն քիթը խռնչելով Վարդերես աղա շիւ աչքը լարելով, Սողոմոնին յառելով և առողջ աչքը ձգձպացնելով՝ պատկառելի խոնարհութեամբ մը դիմաւորեց օտարական պատանի մը, որ հատ մը քաղցրաւենի կը յանձնարարէր և դրամը սեղանին նետելով կը հեռանար Վարդերես աղայի տասնեակ մը յարգանքները անուշադիր թողնելով:

Մերթ, գերագոյն հաճոյքով, յաճախորդները բաւարարելով, մերթ ալ, անհնարին զոհողութիւն բարբառող չեչոտելով, ազգային խնդիրներ յուզելով, Վարդերես աղա ի մէջ այլոց, ահաւոր նորութիւններ հաղորդեց Սողոմոնին:

— Աշխարհի ամէն ծայրերէն ամէն տեսակ անօթիներ աղերսագիր զրկած են հոգաբարձութեանս և ուսուցիչ ըլլալ կ'ուզեն, միւսիւ Սողոմոն: Խա՛յ որ մեր ազգին այսքան լուսաւորեալ ըլլալը և այսքան ուսուցիչներ ունենալը չէի գիտեր: Ինչ որ է՝ Սակայն ձեր գրած աղերսագիրը է՛ն աղուածն էր, միւսիւ Սողոմոն: Իմ մասիս ես զո՛հ մնացի գոնէ: Ինչ որ է՝ ես էն առաջը ըսած էի արդէն, հիմա ալ կ'ըսեմ, ով ալ կ'ուզէ թող աղաչէ, պաղատի, ոտքս պագնէ, միեւնոյն է, ես իմ քուէն քեզի՝ պիտի տամ: Իմ տուած խօսքս խօսք է: Արդէն ասիկա ամէնքն ալ գիտեն:

Յուսալառ Սողոմոնը պահ մը մեկուսի ձգած՝ լիտր մը քարիւղ ծախելէ ետք՝ Վարդերես աղա քրքջալով կը շարունակէր:

— Ան հոգաբարձու ըլլալիք Թէոդորոսը իր աներձագը կ'ուզէ տեղաւորել դպրոցիս մէջ: Սակայն, աս գործերը սուրբ են, ազգինն են, աս գործերուն մէջ խնամութիւն չ'ըլլար: Ինչ որ է՝ եւ արդէն այդ աներձագն ո՛վ է որ, անոր բերնէն դեռ կաթնահոտ կու գայ: Անդրէասն ալ ոտքը մէկ կօշիկին մէջ դրեր իր կուսակցական ընկերը կը ջատագովէ: Ազգիս պարծանքն է, կ'ըսէ: Գաղութիս համար պա-

տիւ մը պիտի ըլլայ զայն ուսուցչութեան կանչելը, կ'ըսէ: Սակայն ես ջուրը բո՛ւն աղբիւրէն խմած եմ, միւսիւ Սողոմոն... ես գիտեմ թէ անոր պարծանք համարածը տգէտին, ապուշին մէկն է: Եւ արդէն ասիկա իմ կարծիքս չէ միայն: Ամբողջ հայութիւնը գիտէ այդ մասին: Յետոյ, քեզի բուն մը ըսեմ, միւսիւ Սողոմոն, ես չէզոք մարդ եմ, կուսակցականներուն մեքալիկ տուողներէն չեմ... Ինչ որ է:

— Համեցէք, շատ ընտիր տեսակէն է, համեղ և աժան, միայն երկու ֆրանք:

Կը դառնար Վարդերես աղա ներս մտնող յաճախորդի մը և քիչ առաջ ետ բերուած հոտած ձուկը ըստ կարելոյն մաքուր թողթերու մէջ փաթթած կը վաճառէր, երկու ֆրանք ցնծացնելով գանձանակին մէջ:

Յաղթական՝ Վարդերես աղա կը շարունակէր խօսիլ, խաղալով քիչ մը ապուշ կտրած Սողոմոնի գունաթափ վերարկուի կոճակներուն հետ:

— Հոգաբարձութիւնը աս մատտ է: Ու Վարդերես աղա ցոյց կու տար չաբաթներու կեղտեր պահող իր ցուցամատը: Ա՛ս մատտ: Աջ տնկեմ՝ հոգաբարձութիւնը աջ կ'երթայ. ձախ տնկեմ՝ ձախ: Աս ասանկ է, միւսիւ: Ինչ որ է՝ իմ ընտրելիս դո՛ւք էք. ասիկա հրապարակաւ կը յայտարարեմ: Ի՛նչ լնեմ. անգամ մը աչքս մտած էք, անգամ մը խօսք տուած եմ: Անցեալ օր ըսի ատ Անդրէաս և Թէոդորոս հոգաբարձու ըլլալիքներուն, իմ ուզածս չվարձէք նէ ես չկամ: հրաժարականս կը ներկայացնեմ... Աս սպառնալիքներուս դուք անշուշտ թափանցել չէք կրնար, քանզի նորեկ մըն էք, գաղութիս ներքին անցուղարձերը չիտէք... Սակայն Անդրէաս ու Թէոդորոս գիտեն թէ Վարդերես պարապ սպառնալիքներ տուողներէն չէ: Անոնք գիտեն թէ Վարդերես անգամ մը եթէ մատը շարժէ, ամբողջ գաղութը միաձայն կը զոռայ... Աս ասանկ է, պարծենալու համար չէ, իրողութիւն է, միւսիւ: Ինչ որ է:

Ծիծաղկոտ յոյսն ու մեղամաղձիկ յուսահատութիւնը Սողոմոնի մէջ իրար հերթ կու տային կ'առնէին շարունակ:

Եւ երբ հերթը վերջին անգամ յոյսին եկաւ, անընակա՛ն, վատառողջ ձայնով հարցուց.

— Յարգոյ Հոգաբարձութիւնդ արդեօք ե՞րբ նիստ պիտի գումարէ, խնդիրը վերջնականօրէն վճռելու համար:

Վարդերես աղա քիչ առաջուան գումարթութիւնը, բացօթութիւնը, մաերմութիւնը կորսնցուց կարծես: Ան պահ մը լռեց, յետոյ զոյգ ուսերը բարձրացուց և իրենց պահ մը լռեց, յետոյ զոյգ ուսերը բարձրացուց և իրենց նախկին տեղը բերաւ, ըստ երեւոյթին որոշեց պատասխանել, բայց առողջ աչքը իրար քով դրուած քարիւղի մեծ և փոքր թիթեղներուն իյնալով, հարկ համարեց հառաչել միայն: Յետոյ, քիչ մը վարանոտ, մօտեցաւ քարիւղի մեծ թիթեղին, տնողեց, տքտքալով բարձրացուց ու դիմեց Սողոմոնին.

— Կը հաճի՛ք այս փոքր թիթեղը բռնել, չըլլա՛յ թէ թափի, արիւնիս գինն է:

— Խնդրեմ:

Եւ Սողոմոն բոլոր ձեգներն ու զգուշութիւնները գործ դրաւ, որպէսզի քարիւղը չթափէր:

Քարիւղը չթափեցաւ, բայց մոայլը կը շարունակէր Վարդերես աղայի դէմքին վրայ ճապղած մնալ:

— Նիստ կ'ըսէք, կրկին հառաչեց ան, ըստ երեւոյթին շատ դիւրին կը կարծէք: Հոգաբարձութիւնս, ինչպէս կը տեսնէք, յոյժ կարեւոր գործեր ունի: Նիստ ըսածնիդ ժամանակ կը խլէ, ժա-մա-նա՛կ... Իսկ ժամանակը ոսկի է, կ'ըսէր լուսահագի հայրս: Ազգին և դպրոցին գործերն ալ կարեւոր են անշուշտ, բայց մե՛նք ալ մեղք ենք, միւսիւ, տուն ունինք, ընտանիք ունինք, պարտքեր ունինք, զոհե՛ր տուինք, ամէ՛ն բան կորսնցուցինք... Ինչ որ է: Բայց ինչո՞ւ կը շտապէք: Կ'ընենք հարկաւ, այսօր վաղը ժողովք կ'ընենք...:

Լուսաւոր մտքէ մը հրապուրուած, Վարդերես աղա մօտեցաւ լուբիայի պարկին ու ճանկ մը լուբիա ափին մէջ առնելով յարեց.

— Բայց ի՞նչ աղուոր լուբիա է, գիտե՞ս, միւսիւ Սողոմոն: Ի դէպ, գնումնիդ ո՞ւրկէ կ'ընէք: Կը տեսնէ՞ք ինչ

բան է ժամանակը: Դեղի այսքան կը սիրեմ, կը յարգեմ ալ, և սակայն ցարդ ժամանակ գտած չեմ հետաքրքրուելու ձեր որպիսութեամբը, ձեր ընտանեկան պարագաներովը: Կարծեօք ամուսնացած էք և լսելովս շատ ուսեալ ու արժանաւոր, առաքինի կին մը ունիք և հրեշտակի պէս անուշիկ զաւակ մը: Ա՛խ, ա՛խ, ա՛խ, ե՞րբ պիտի երթանք Հայաստան, միւսիւ Սողոմոն: Խնդրեմ, մենք ա՛լ բարեկամներ ենք, խանութնիս սրտերնուս պէս բաց է ձեր առջև: Կ'ուզէի՞ք քիչ մ'երկու լուբիա կշռեմ ձեզ համար: Շատ աղին և ապրանք ըլլալուն համար միայն ձեզի կ'առաջարկեմ: Ձեր յարգելի տիկինը վառարանին վրայ դնելու ըլլայ նէ, անկիւնը թքնէ, տակաւին թուքը չչորցած լուբիան կ'եփէ: Պատուովս կ'երդնում: Ամբողջ պարկ մը մեր ընտանիքին դրկեցի այսօր: Եւրոպացիները ա՛ս ունեցածս տեսակէն կը գործածեն միշտ: Լեցուն պարկ մըն ալ դիմացի վաճաճը առաւ: Ինչ որ է: Ո՞րքան կշռեմ: Բարեկամական խորհուրդ կու տամ երկու քիչ առնել:

Ու, առանց այլեւայլի, Վարդերես աղա լուբիան կըշռեց, Սողոմոնի ձեռքը տուաւ և գինը յայտարարեց որոշ ու հնչուն:

Սողոմոն պահ մը անակնկալի եկաւ: Դրամ չունէր, լուբիայի գինը ո՞ւրկէ վճարէր: Գոյթակողութիւն...

Ու, բնագոյօրէն, սկսաւ որոնել բաճկոնակին, տափատին, ծոցին, վերարկուին բոլոր դրպանները...

Այս մէկը կարծես դրամ էր. այո՞. ա՛խ, ո՛չ, տափատի կոճակն էր... Թէեւ գիտէր թէ վաղո՛ւց է որ դրամապանակ չունի, բայց հարկ համարեց ծոցի դրպանի դէզ մը թուղթերը գուրս հանել, անհանգստութեամբ քրքրել, վեր վար ընել ու զարմանալ, որ դրամը և դրամապանակը չի գտնիր: Վերջը, ինքնապաշտպանութեան բնազդէն մղուած, աւելի քան ճարտարութեամբ՝

— Ա՛հ, դրամապանա՛կս, չչնջաց դողացող մատնիչ ձայնով:

Վարդերես աղա ամէն բան հասկցած թէ և, բայց չկըրցաւ կարեկցութեան և անհանգստութեան տուրք մը չտալ:

— Կորսնցուցած չըլլա՞ք, միւսիւ Սողոմոն, Աստուած մի արասցէ...

Ո՛հ, Սողոմոն հիմա լաւ կը յիշէր, տունէն մեկնելու պահուն սեղանին վրայ դրաւ, բայց, խօսքի բռնուելով, մոռցաւ Ներողութիւնը:

Ու Սողոմոն անտեղի ծիծաղ մը փրցուց:

— Տուներնիդ շատ հեռու է, միւսիւ:

— Տո՛ւնը, Այո՛, ո՛հ, այնքան ալ հեռու չէ:

— Անանկ է նէ անգամ մը տուներնիդ հանդիպեցէ՞ք չըլլա՞յ թէ Կորսնցուցած ըլլաք, ի սէր Աստուծոյ, ո՞րքան դժբաժնիք դրամապանակնուդ մէջը:

— Բան մը չէ, հազար ֆրանք, մօտաւորապէս: Այո՛, մօտաւորապէս հազար ֆրանք:

— Օ՛, առիկա խոշոր գումար է, միւսիւ Սողոմոն, վրայ բերաւ Վարդերես աղա՝ ծիծաղելով և ծիծաղը մէկ հարուածով կասեցնելէ ետք, լրջօրէն թելադրեց.

— Տուներնիդ շտապեցէ՞ք, ստուգեցէ՞ք, ի սէր Աստուծոյ:

Ու լուրիան իր առջեւ քաշելով շարունակեց.

— Լուրիան ծամբու բեռ չըլլայ ձեզի, ես հոս կը պահեմ ձեզ համար, հոգ մի՛ ընէք. միայն շտապեցէ՞ք, ի սէր Աստուծոյ, մի՛ կենաք:

Այո՛, լաւ կ'ըլլար որ Սողոմոն շտապէր և ստուգէր Ներողութիւնը, Շնորհակալութիւնը Ներողութիւնը:

8.

Հիմա ազատ էր: Միակ մտահոգութիւնը դրամը չարել և լուրիան գնելն էր: Այլապէս ինչե՛ր կրնար մտածել չիլ հոգաբարձուն:

— Մօ, այդ ջէնէպէթը ես ուսուցի՛չ կը վարձեմ. լուրիան կ'ընել տուաւ, խաբեց թէ դրամապանակս տունը մոռցած եմ, գնաց ու ալ չեկաւ: Մօ ան որ ինծի խաբեց, ա՛գգը պիտի չխաբէ, Բնա՛ւ. Սատանան կը վարձեմ, կուսակցականը կը վարձեմ, Թէոդորոսին աներձագը կը վարձեմ,

սակայն ժառ Սողոմոն ուսուցիչ ըլլալիքը չեմ վարձեր ու չեմ վարձեր... Այդ խնդրոյն մէջ ես չկամ, հրաժարականս կը ներկայացնեմ: Մատս շարժեմ՝ ամբողջ գաղութը միաձայն կը դռայ...

Պարզ էր, պէտք էր դրամը ճարել և առաջին հերթին արդէն գնուած լուրիայի արժէքը վճարել:

Երկար, մեծ մասամբ անօգուտ թափառումներէ ետք, երբ քաղաքային ժամացոյցը արդէն 12ը կը զարնէր, Սողոմոն փոքրիկ հրապարակի մը անկիւնը կեցած կը մտածէր ու չէր կրնար վճռել՝

— Մախե՞լ թէ չձախել սոսկի ժամացոյցը իր չղթայով:

Վասնզի ոչ ոք, ամբողջ քաղաքին մէջ պարզապէս ոչ ոք համաձայնած էր գրաւ առնել ժամացոյցն ու իր չղթան և փոխարէնը Սողոմոնի ուզած չափով դրամ տալ:

— Մենք այդքան ազատ դրամ չունինք, մեր դրամը գործածութեան մէջ է շարունակ, միւսիւ:

— Մենք սկզբունքով գրաւ չենք վերցնել:

— Գրաւ ոչ, բայց եթէ ձախելու ըլլաք՝ թերեւս բան մը տամ...

Պատասխանած էին տյո ու այն գոհարավճառները, հետաքրքրուելով ոչ այնքան ժամացոյցով ու չղթայով. որքան զանոնք գրաւ դնել ուզող Սողոմոնի եռանկիւն մօրուքով, գունաթափ վերարկուով և գրեթէ անբարբառ լեզուով:

Նոյնիսկ ոմանք թափանցիկ ակնարկներով հասկցուցած էին թէ ժամացոյցն ու չղթան գողցուած ապրանք կրնային ըլլալ:

— Դուք օտարական էք, այնպէս չէ՞, Ու հաստատական կասկածներով գլուխնին օրօրելով՝ ժամացոյցը ետ առնւած էին...

Ուրիշներ ալ, հակառակ Սողոմոնի բոլոր հնարաւոր բացատրութիւններուն, ոչ մէկ ձեւով կրցած էին հասկնալ թէ ո՞վ է վերջապէս այս անլեզու օտարականը, որ իրենց վաճառատուններուն առջև երկար սլքաւալէ ետք, ամօթա-

պարտ, յանցաւոր շարժումներով և դատապարտելի կիսախեղդ ծայրով ժամացոյցը ձեռքը ներս կը մտնէր: Ո՞վ էր: Ո՞ր երկրէն: Ինչո՞ւ կը ծախէր: Ո՞ւր գնած էր: Ի՞նչ ազգութեան կը պատկանէր:

— Ա՛խ, Արմէնիա, բացառանշատ էր մէկը, արմէ՛ն, արմէնիէն, այնպէս չէ՞. գիտեմ, որոնց թուրքերը միշտ կը կոտորեն, մի՛շտ, կարծեմ տարին անգամ մը: Շատ հետաքրքրական է: Ըսէք, խնդրեմ, ինչո՞ւ կը կոտորեն: Եւ կարգացի թէ թուրքերը կը կոտորեն ձեզ, որովհետեւ ձեր հայրենակիցները զանոնք կողոպտած են: Անչո՞ւշտ այդպէս ըլլալու է, այլապէս ինչո՞ւ պիտի կոտորէին...

Սողոմոնի հայրենասիրական արիւնը եռացած-եփուած էր, բայց աւա՛ղ, բացատրութիւններ տուող և հերքումներ ու պաշտպանութիւններ փորձող իր լեզուն միշտ դաւաճանած էր: Ու Սողոմոն հազար անգամ ամսոսած էր, որ տեղական լեզուն չէր գիտեր:

Ամէն պարագայի տակ պարզ էր, որ այս վաճառականները, խելօք թէ յիմար, չէին ուղեր ժամացոյցն ու չըզթան վերցնել: Արդ, հիմա ի՞նչ ընել:

— Ծախե՛լ թէ չծախել:

Անչո՞ւշտ չծախել, վասնզի նախ՝ Նունիկի համաձայնութիւնը չունէր: Յանկարծ կրնար անտեղի վէճ ու խօսակցութիւն փրթիլ: Առանց այն ալ Նունիկ ջղային կին էր ու տկար: Երկրորդ՝ որքան ալ ծանր կարիքի մէջ, ամենայն դէպս ոսկի ժամացոյցն ու չըթան նուէր էր, յիշատակ, հանգուցեալ զօքանչէն մնացած: Ամբողջ եօթը տարիներ, ամէն տեսակ փորձութիւններու զիմանալով, աչքի լոյսի պէս պահած պահպանած էր, հիմա՞ պիտի ծախէր:

Եւ, վերջապէս, այս փնթի ու ժլատ վաճառականները, որոնք իրենց խարդախ ըլլալը հեռուէն կը պոռային, պարզ էր որ կէս, նոյնիսկ քառորդ գնով առնէին: Յիմարութիւն, ի հարկէ՛, ինչո՞ւ ծախել, օրը ցերեկով ինչո՞ւ կողոպտուի...

Բայց այս վճիռը հազիւ խրացուցած՝ չիլ ձողաբարձուն աջէն կը շնչար:

— Դրամիդ գտա՞ք, միւսիւ Սողոմոն, լուրիան հո՛ւս է...

Ու հողաբարձուի շնչունը դեռ չկտրած, ձախէն «Նորին Մեծութիւնը» կը խզխզար:

— Պարոնը գիտէ՞ թէ որքան պարտք ունի...

Այո՛, այո՛, Սողոմոն գիտէր, 976 ֆր. և 45 ս.: Ու Սողոմոն կը խուճապէր փողոցներն ի վեր, փողոցներն ի վար, մերթ անցորդներուն զարնուելով, մերթ ինքնաշարժ-ներու հեռաւոր տեսքէն ու աղմուկէն ահաբեկ վերարկուին փէշերը քամիին տուած՝ քամիի պէս մայթէ մայթ չպրտուելով:

Ամբողջ այդ վաղքէն առաջ լուսաւոր միտք մը հրապուրած ու մտրակած էր զինքը: — Փանի ու պիտի ծախեմ՝ փոխանակ օտարի՝ հարազատին կը ծախեմ...

Հարազատը հեռուէ հեռու ծանօթ հայ մըն էր. նախկին ազգային երեսփոխան, ձեւաբոլորի թերթի նախկին խմբագիր, կոչումով իրաւագէտ և այժմ հայոց եկեղեցիին բակը մոմավաճառ ու «հին գոյքերու վաճառական» Մելքոն Արեւշատեան, որու խանութ-գրասենեակին առջև հիմա կանգ առած էր Սողոմոն:

Անսովոր համարձակութեամբ մը Սողոմոն ներս մտաւ խոնաւ, կարծես հեղձուցիչ գազերով հոտաւետուած խանութը, ուր մեծ սեղանի մը վրայ տեղաւորուած և ռաքերը վար, օդին մէջ ձօճելով իր յօրանջը նոր կ'աւարտէր Մելքոն Արեւշատեան: Ամէն չափի, գոյնի և մեծութեան մոմերու յատուկ բաժանմունքէն զատ, Մելքոնի խանութին ներսը ամէն ուղղութեամբ կը ցուցադրուէին արանց ու կանանց զգեստեղէններ, նախարարներու և կառապաններու յատուկ գլխարկներ, կօշիկներ, կաթնասներ, պղնձեղէններ, պնակներ, հեծանիւներ, ջութակներ, գրքեր, ձիու թամբեր, արդուկներ, հայելիներ, որոնցմէ սակայն ոչ մէկը, նոյնիսկ խանութին տէրը անմիջապէս չնկատուեցաւ: Ներս մտնող Սողոմոնէն, բացի այն երեք ինքնատեղերը, մանաւանդ անոնցմէ ամէնէն պզտիկը, որ տեսակ մը հանդիսաւորութեամբ սեղանի վրայ բազմած էր:

Ա՛խ, այդ ինքնահոգ, որ Սողոմոնի հայրենաբաղձութեան կրակին վրայ միայն ի՛նչ կը լեցնէր:

— Պիտի լսե՞ս, անդամ մըն ալ պիտի լսե՞ս, Սողոմոն, հոգեբուխ թշնոյցը ինքնահոգի աստուածային երաժշտութեան, հայրենի կառուրիին տակ, ձիւնափայլ սփռոցով սեղանին շուրջ, հարազատ կնոջդ սպասարկութեամբ, իրկնաւթամին:

Կը շնչար ներքին ձայն մը Սողոմոնի ուղիղ կուրծքին տակ: Ու Սողոմոն նոյնիսկ փորձութիւնն ունեցաւ մտածելու:

— Արդեօք թա՞նկ կ'արժեն... տեսնես ի՞նչ արժէ այդ ամէնէն պզտիկը, այդ դեղինը, այդ անպիտանը, որ կ'լծր փոր ունի...

Յետոյ, ի՛նչ մեծ անակնկալ պիտի ըլլար Նունիկի համար, եթէ Սողոմոն ծրարուած տունը տանէր ճիշտ այդ դեղին, պզտիկ ինքնահոգը և Նունիկի անվերջ հետաքրքրութեամբ վառուած հարցումներուն սուտ ու սխալ պատասխաններ տար նախ, ապա, ամէնէն վերջը, կամաց ու զգոյշ, ծրարը քանդէր:

— Սամովա՛ր... Սողիկ ջան, պիտի լսէր անակնկալի եկած և ուղղակի խենթեցած Նունիկի հիացիկ բացազանշութիւնը...

Կեանքը, երջանկութիւնը, բոլո՛ր ձախորդութիւններու արհամարհանքը Նունիկի այդ մէկ հատիկ բացազանշութեան մէջ չէ՞ արդէն...

Ու Սողոմոն, իրա՛ւ, այնքան յուզուած էր ինքնահոգի առթած երանութեամբ, որ Մեղքոնի ոտքի ցատկումին, երկվեցեակ մը ողջոյններուն և միանուագ հարցումներուն պատասխանեց վարդագոյն հրճուանքով:

Որպիսութիւնը՝ լաւ էր, շնորհակալ էր: Օղերը՝ այո՛, ցրտած էին, բայց ոչինչ: Ազդային գործերը աղէկ են, կը քալեն: Փաղաքական նորութիւններ չկան, եղածները աննշան են: Մեր փոքրիկ Հայաստանը՝ կ'երթանք, հարկա՛ւ, օր մը:

Սակայն սպասածէն աւելի շուտ հարցումները հասան ցուրտ իրականութեան:

Միւսիւ Սողոմոն ի՞նչ կը հրամայէր, ի՞նչով կրնային ծառայել իրեն: Այս որքա՛ն ատեն եղաւ այցելած չէր իր հաւատարիմ բարեկամ Մեղքոնին, որսւն գործերը հիմա գէշ են, շատ գէշ: Առեւտուրը կեցած է, կեանքը, ինչպէս Սողոմոնն ալ գիտէ, կը սղէ օրէ օր: Գինները ժամը ժամին վերայ կը դնեն: Հայրենակիցները օտար խանութներէ գընումներ կ'ընեն: Հայոց եկեղեցիին մէջ վառուելու ժամը նոյնիսկ օտարներէ կը գնեն: Այո՛, մեր ազգը պիտի կործանուի իր օտարամոլութեամբը: Մեղքոն այդ կարծիքէն էր երէկ, երբ ազգային երեսփոխան էր ձեռնարկեալ խմբա՛գիր, նոյն կարծիքն ունի այսօր և պիտի ունենայ վաղն գիր, նոյն կարծիքն ունի այսօր և պիտի ունենայ վաղն ալ: Յաճախ, շատ յաճախ այդ օտարամոլութեան առաջին առնելու համար խթանած էր լուսաւոր Չոբանակին, Զաւարեանին, Տաղաւարեանին, Ակնունիին հետ: Տակաւին անցեալ օր ալ նամակ գրեց Կիլիկիոյ Կաթողիկոսին:

Հակառակ Մեղքոնի այս մտերմիկ բացատրութեան, Սողոմոն կը դժուարանար ժամացոյցը ծախելու խօսքը բանալ:

— Տակաւին ժամանակ շատ կայ:

— Որքան ու՛շ այնքան լաւ:

— Ի՛նչպէս կարելի է փոխանակ դրամ տալով բան մը գնելու, բան մը ծախել և դրամ առնել...

— Թող գոնէ յարմար պատեհութիւն մը ներկայանայ: Փոխն ի փոխ կը խորհէր Սողոմոն և կացութիւնը փրկելու համար, հարցուց:

— Այս պզտիկ ինքնահոգ ծախու է, այնպէս չէ՞...

— Ի՞նչպէս, ինքնահոգը, այս աղուորի՞կը: Կը փափաքէիք գնե՞լ: Բայց մեղքս ձեռնէ ինչ պահեմ, միւսիւ Սողոմոն, փափաքս է չծախել, քանզի ատիկա ինքնահոգ մը չէ իրապէս, այլ հրաշակերտ մը: Փոքրիկ պատմութիւն մը, եթէ կը հաճիք, միւսիւ Սողոմոն, այս ինքնահոգին վրայ, զոր այնքան հաւնեցաք և զոր, գիտեմ, ուժո՛ւ պիտի գնէք, եթէ յամառիմ ու չյօժարիմ ծախել: Այս հրաշակերտը Մոս-

կուռայէն իր հետը բերած էր ոռւս իշխան մը, ան, որու մասին անցեալ օր թերթերը գուժեցին թէ սե յուսահատու-
թեան մը վայրկեանին ձեղունէն ինքզինքը կախած է... Ա-
հաւասիկ այդ ազնիւ իշխանին ինքնաեռն է ասիկա: Ասկէ
միայն չաքաթ մը առաջ անձամբ բերաւ ինծի: Հայ ըլլալս
գիտէր, անունիս ալ ծանօթ էր, լսած էր, գիտէր: Տեսնա-
լով էիք զինքը, միւսիւ Սողոմոն, իսկակա՛ն իշխան մը,
ցա՛ր... Եւ որքա՛ն հայասէր: Դուք, միւսիւ Սողոմոն, ան-
շուշտ աւելի քաջածանօթ էք Ռուսիոյ մայրաքաղաք Մոս-
կուայի հրդեհի մանրամասնութիւններուն:

Ո՛չ, Սողոմոն չէր գիտեր, ի՞նչ հրդեհ, Մոսկուայի մէջ
կարեւոր հրդեհներ պատահած են միթէ...

Ու Սողոմոն ապուշ կտրեցաւ, երբ Մեղքոն դար մը
առաջ տեղի ունեցած հրդեհի մասին սկսաւ խօսիլ:

— Ըսածս ա՛ն է, թէ այս աղուորիկ ինքնաեռը Նա-
փոլէոնի պատմական յախուռն և անմիտ արշաւանքին մէկ
տարօրինակ յիշատակը կը պահէ: Այս հրաշակերտը Մոս-
կուայի համայնակուլ հրդեհին բոցերէն փրկած ազատած է
լուսահողի ոռւս իշխանին հայ սպասուհին, մազ մնալով որ
կեանքն ալ վրայ տայ: Ասիկա նոյնութեամբ պատմեց ինծի
լուսահողի իշխանը և հայ ըլլալու համար ձեռքս սեղմեց:
Արդ, հիմա կը տեսնէ՞ք թէ ի՞նչ ընտիր ճաշակ ունիք, միւ-
սիւ Սողոմոն, և ի՞նչ խորաթափանց հայեացքով կրցաք
անմիջապէս ըմբռնել այս ինքնաեռին պատմական հրաշա-
կերտ մը ըլլալը...

Սողոմոնի կացութիւնը աւելի քան փափուկ դարձաւ:
Քիչ մնաց հարցնէր.

— Ի՞նչ պիտի վճարեմ:

Բայց գրպանի քաղարձակ ամալութեան, լուբիայի,
«Նորին Մեծութեան» պարտքի սարսափները ոչ միայն այդ
չարագուշակ հարցումը Սողոմոնի շրթունքներուն վրայ չբե-
րին, այլ և անոր գրպանէն, կամացուկ մը հանել տուին
ոսկի ժամացոյցն ու շղթան:

— Ի դէպ, պարոն Մեղքոն, ես կ'ուզէի ձեր կարծիքը

հարցնել: Այս ոսկի ժամացոյցն ու շղթան արդեօք բան մը
կ'արժէն...

Մեղքոն յանկարծակիի եկաւ:

— Ե՞րբ գնեցիք, ո՞ւր գնեցիք, քանի՞ով գնեցիք,
հարցուց արագ արագ, խորին զննութեան ենթարկելով ժա-
մացոյցը:

Սողոմոն չէր գնած. ծախել կ'ուզէր:

— Ա՛խ ծախել կ'ուզէք: Նուստս ոսկիի գործէն աղէկ
չի հասկնար: Սակայն ոսկի չէ, անանկ չէ՞:

— Ինչպէ՛ս թէ ոսկի չէ, հին օրերու պէս ծիծաղեցաւ
Սողոմոն:

— Անանկ է նէ ոսկի է: Սակայն, ինչո՞ւ կը ծախէք,
միւսիւ Սողոմոն:

Սողոմոն դժուարացաւ անմիջական պատասխան մը
գտնել:

Ոչի՛նչ, Այնպէս միայն: Քիչ մը դրամի պէտք ունէր
վերջերս, անակնկալօրէն: Պիտի զրկէր կովկաս, իր աղքա-
կաններէն մէկուն: Յետոյ, ժամացոյցը իր մէկ ծանօթինն
էր, որ խնդրած էր իրմէ ծախել...

Մեղքոն փառաւորապէս հասկցաւ ժամացոյցի ամբողջ
գաղտնիքը:

— Այս միամիտ ոչխարը իր սեփական ժամացոյցը ծա-
խելէ անգամ կը վախնայ, կ'ամչնայ, խորհեցաւ Մեղքոն և
անմիջապէս վրայ տուաւ հիացիկ:

— Ուրեմն բարեգործական նպատակաւ ծախել կուզէք:
Կեցցէ՛ք, բարեկամս: Ի՞նչ կ'արժէ, կ'ըսէք: Ըստ իս
չառ թանկագին բան է: Հարիւր ֆրանք մը կ'արժէ, աս-
նանկ չէ՞:

Հարիւր ֆրանք: Սողոմոն հինգ հարիւր ֆրանքը ժա-
մացոյցի կէս գինը կը համարէր միայն...

Սողոմոնի կամքէն բոլորովին անկախ, մտերիմ խօսակ-
ցութիւնը սակարկութեան վերածուեցաւ: Իսկ սակարկու-
թիւնը անաւոր չափերով երկարատեւ եղաւ, ամօթ, զղջում,
բարկութիւն, տառապանք պատճառելով Սողոմոնին:

Մեղքոն յանուն բարեկամութեան հարիւրին վրայ յի-

սուն ֆրանք բարձրացաւ: Սողոմոն հաղարէն հարիւր իջաւ: Սողոմոն հարիւր ալ իջաւ, Մելքոն յիսուհի վրայ մնաց տակաւին: Սողոմոն վճռեց չծախել: Մելքոն կարուկ կերպով յայտարարեց թէ պէտք չունի, գուցէ ոսկի չէր, գոհար էր, բայց պէտք չունէր: Սողոմոն վախցաւ, հարիւր ֆրանք ալ իջաւ: Մելքոն թէև լացակամած, բայց յանուն հայրենակցական նուիրական կապին՝ յիսուն ֆրանք ալ աւելցուց և անմիջապէս դռնօրէն զղջացողի արտայայտութիւն ստացաւ: Սողոմոն լրջօրէն բարկացաւ և ամբողջ վայրկեաններ քէն ըրած տղու պէս լուռ մնաց: Մելքոնի լռութիւնը աւելի երկարատեւ եղաւ: Սողոմոն վերջին անգամ ըլլալով փափաքեցաւ հինգ հարիւր ֆրանքով ծախել: Մելքոն անկարելի, անըմբռնելի, անխոստովանելի գումար հռչակեց հինգ հարիւր ֆրանքը:

Կարճատեւ գոտութենէ մը ետք Մելքոն կրկին սիրալիւր եղաւ:

— Խնդիրը բոլորովին կը փոխուի, եթէ փոխանակութիւն մը ընենք:

— ?

— Ինքնաեռը գնել կը փափաքէիք, անանկ չէ՞. բընա՛ւ պիտի չուզէի ծախել, բայց քանի որ խնդիրը անգամ մը հոս եկած է, ժամացոյցնիդ կ'առնեմ, ինքնաեռը կուտամ: Պիտի ըսէք հապա չղթա՞ն: Իրաւո՛ւնք ունիք: Շըղթան ձեզի կը թողում... Կամ, քանի որ ան ալ ծախել կ'ուզէք անպատճառ, սիրտերնիդ չեմ կոտրեր և բարեկամութիւննիս չեմ խզեր, հարիւր ֆրանք ալ չղթային կուտամ... Ի՞նչ ընեմ, կ'ըսէք դրամի պէտք ունիմ...

Սողոմոն հաստատակամօրէն համաձայն չէր:

— Անանկ է նէ դուք գիտէք:

Թէև ծայրայեղօրէն յուսահատ՝ Սողոմոն վճռականօրէն հեռանալ ուզեց:

— Բարկացա՞ք, միւսիւ, խա՛չ որ չէի սպասեր:

Ո՛չ, Սողոմոն բարկացած չէր: Խնդրեմ: Ինչո՞ւ բարկանար: Ան միայն կը չպատէր: Մասնաւոր, դեռ չկատարած գործեր ունէր: Ատո՛ր համար կը շտապէր:

— Ուրեմն հինգ հարիւր ֆրանք կ'ըսէք... Բայց առիկա անկարելի, անըմբռնելի, անխոստովանելի գումար մըն է, ըսի, պատուովս կ'երդնում...:

Սողոմոնի աջ ոտքը արդէն խանութէն դուրս ինկած էր, երբ Մելքոնի ձեռքը իջաւ անոր ուսին:

— Ո՛չ, պիտի չձգեմ որ երթաք... Ձեզ նման թանկագին բարեկամ մը վշտացնելը մահ է ինձ համար: Սպասեցէք: հինգ հարիւր ֆրանք կը խնդրէք: Հազար, հինգ հազար ֆրանք, ամբողջ դրամենեակս կու տամ, միայն մի՛ վշտանաք ինծի, կ'աղաչեմ...

Սողոմոնի աջ ոտքը ձախին կը հետեւէր և ետ, խանութը կը դռնար:

Մելքոն կրկին ու կրկին կը զննէր ժամացոյցը, ամբողջ կէս ժամ կը խօսէր սիրոյ և առեւտուրի, ազդի և ժամացոյցի մասին և վերջապէս գզրոցէն կը հանէր 450 ֆրանք, Սողոմոնին կու տար և կ'ըսէր:

— Ա՛լ ներողամիտ եղէք, կ'աղաչեմ...

Սրդարեւ, Սողոմոն բացի ներողամիտ ըլլալէ, պարզապէս ուրիշ ընելիք չունէր: Ուստի շնորհակալութիւններ կը յայտնէր և երբ խանութէն դուրս կու գար, չէր գիտեր ուրա՞խ էր թէ ախուր...

Բայց վճռապէս ուրախ էր, երբ ուշ ատեն տուն վերադարձաւ երկու քիլօ լուբիայի գինը վճարած և «Նորին Մեծութեան» պարտքի կարեւոր մէկ մասը փակած՝ առաջ առանձնապէս ցնցող զայթակղութեան: Տանը ուրախութիւնը կատարեալ տօնի և ցնծութեան վերածուեցաւ, երբ Նունիկ աւետեց թէ՛

— Սուրբիկը առաջին ատամը հանած է...

— Աստուած իմ, մի՛թէ, ճի՞շտ, իսկապէ՞ս, տեսնե՛մ, տեսնե՛մ...

Շաբաթ մը ետք Նունիկի բոլոր յոռետես կառկածները ցարդ ու փշուր ըլլալով, քամիին կը արձէին անհետ ու

անվերադարձ. իսկ Սողոմոնի աւանդական լաւատեսութիւնը վերջնականապէս կը յաղթանակէր:

— Հիմա տեսա՞ր, Նունիկ...

Արդարեւ, Նունիկ պարտուած էր և Սողոմոն ուսուցիչ վարձուած: Վերջապէ՛ս, ձիշտ է, շատ մը ըսի ըսաւներ հղած էին, հոգաբարձութիւնը միաձայն չէր իր վճիռին մէջ. անկիւնէ անկիւն և սրճարանէ սրճարան սպառնացողներ կային, ոմանք իրենց զաւակները դպրոցէն կը հանէին ցուցարարական խրոխտ կեցուածքով, ուրիշներ վերջնակա՜նապէս կը յուսահատէին ազգէն ու դպրոցէն և օտարները կը նախընտրէին, պայքարի և բոյկոտի բոյր կար միթո՜ւ լորտին մէջ, նոյնիսկ երկրորդ հայկական դպրոց մը բանալու ստիպողական ծրագիրներ, բայց, ի վերջոյ, նման պըզտիկ հնչնուքներ ամէն դպրոցի և ամէն ուսուցիչէ համար էին և Սողոմոն կը միամտուէր որ ինք բացառութիւն մը չէ:

Անկարեւոր չէր նաև ոռճիկը: Հինգ հարիւր ֆրանք: ձիշտ է, պիտի չկրնային ծայրը ծայրին հասցնել, պարտքերը պիտի դիզուէին կրկին: Թերեւս շարունակէին կիսամերկ մնալ, բայց...

— Բան մըն է նորէն, Նունիկ... Կը դիմանանք, զոռն հոգ մի ըներ... կը գօտեպնդէր Սողոմոն:

Աւելորդ էր սակայն այս քաջալերանքը, վասնզի Նունիկն անգամ հիմա փառաւորապէս գիտէր թէ եղածը չեղածէն լաւ է...

— Յետոյ, ազատ ժամերս, տօները, արձակուրդները եւայլն, կը յատկացնեմ գրական աշխատանքներու: Ինչ կ'ուզես ըսէ, վարձատրող թերթ մը, հրատարակչական մը կը ճարեմ, կը պայծառանար Սողոմոն և թէյին հետ ցամաք հաց կրծելով առտուն կանուխ կը շտապէր դպրոց, իր նշխիրական պարտականութեան գլուխը:

Սողոմոնի ոտքերը հիմա առանձին, նոյնիսկ հաճելի աղմուկով կը հնչէին փողոցի մայթերուն: Կար և դպրոցի սանդղեխներուն վրայ, թէև, իրապէս, անոնք կը շարունակուէին սեղմուիլ նախկին հին, ծովառած, դեղին գոյնը

ձգած և առջեւէն սեւցած ու ետեւէն սպիտակած կիսակօշիկներուն մէջ: Ոչի՛նչ: Ամօ՛թ էր հանրային գործիչի մը համար հազուստ կապուստի մասին երկար բարակ մտածել, կը խորհէր Սողոմոն ու կը դառնար Նունիկի:

— Յիշէ՛ Զաւարեանը, սիրելիս...

Բայց անմիջապէս յիշելով Նունիկ առնուաղն նոր վերարկուի մը պէտք ունի, գէթ դպրոցական հանդէսներուն դուրս գալու համար, կը զղջար, կը խղճահարէր: Սակայն, զարմանալի՛ բան է յոյսը: Սողոմոն անմիջապէս կը յիշէր թէ Նոր Տարին մօտ է և հարիւրին հարիւր հաւանականութիւն կայ կանխավճար ստանալու: Ուրեմն պարզ է որ Նունիկ նոր վերարկու կ'ունենայ...

Տունէն դպրոց և դպրոցէն տուն վաղելով, Սողոմոն ինք ալ կը զարմանար յաճախ:

— Այլեւս նախկին ծոյլը, ծերը, մոռացկոտը, մեղամաղձոտը, ամօթխածը, կասկածամիտը չեմ, գրեթէ բարձրաձայն կը մտմտար ան ու մէկիկ մէկիկ կը թուէր իր վերանորոգուող հոգեկան ուժերը: Նոյնիսկ անքնութեան, ստամոքսի պարբերական խանգարման, յօգացաւի դէմ գործածելի դեղերն ու միջոցները մէկդի նետած էր: Աւելի քիչ կը ծխէր, աւելի շատ կը ծիծաղէր. քնացած ատեն ոչ բարձրաձայն կը խօսէր, ոչ ալ ցեխերու մէջ կ'իյնար: Յերեկները արթուն, կարգար թէ գրէր, հրաշալիօրէն կը հասկնար ամէն բան ու երբեք իր կամքէն անկախ չէր հառաչեր:

— Ձիշտ է, պարտքերու տակ էր նորէն, բայց տանտիրոջ, Նորին մեծութեան և ամէն տեսակ նախկին պարտատէրներու հանդիպած պահերուն կրնար հայեացքը ուղիղ պահել, ակամայ ժպիտներ չլինել, քիչ մը աւելի բարձր, գրեթէ անսխալ խօսիլ տեղական լեզուն...

Նունիկն այլեւս հազուադէպօրէն կը հառաչէր: Սուրիկ կարծես նախկին լալկանը չէր: Այս երկիրը հաճելի բնութիւն ունէր հիմա Սողոմոնի համար: Մշուշ առաջուան պէս անտանելի չէր:

— Մի մոռանար, սիրելիս, որ ձմեռը ձմեռ է ամէն

տեղ, հիմա մեզ մօտ ալ արեւ չկայ, կը պաշտպանուէր Սողոմոն, երբ Նունիկ օրերով կուտակուած և ցրուելու անտրամադիր մշուշը տեսնելով՝ ուղղակի ջրային գալարումներ կ'ունենար:

Լսելով կամ կարդալով դպրոցի, ուսուցչութեան, հոգաբարձութեան, եկեղեցիի, նախկին և ապագայ ընտրութիւններու, ազգային-հասարակական կարեւոր խնդիրներու շուրջը մզուկով վէճերու և պայքարներու մասին, Նունիկ կ'անհանգստանար:

— Ինչ կ'ուզեն այս մարդիկ, Աստուած իմ, և ո՞ր է այս բոլորին վախճանը, կը մտածէր ան յաճախ ու երբեմն ալ, ինքզինը զսպելու անզօր: Դինակ զգալով, կը զիմէր Սողոմոնի օգնութեան:

— Գէթ քե՛զ բան մը չպատահի, Աստուած իմ...

— Ի՞նչ, Սողոմոնի՞ն: Երախայ ևս, Նունիկ... կը դառնայէր Սողոմոն:

Արդարեւ: Դպրոցի մանուկները ուղղակի կը պաշտէին Սողոմոնը: Ուսուցիչները առնուադն կը սիրէին: Գաղութի մազին կպած չէր: Այսպէս կամ այնպէս գիտակից երիտասարդութիւն մը կար, որ կը ճանչնար ու կը զննատէր զինքը իբրեւ հեղինակ, իբրեւ մտքի մշակ: Շիւի նման ամենի պաշտպան հողաբարձու ունէր: Մեղքոնի նման բարեկամ մը: Իբրեւ պատրաստուած, փորձառու, բարեխիղճ ուսուցիչ-մանկավարժ՝ ուղղակի բացառիկ էր: Իսկ իբրեւ գրչի մարդ՝ հազար գլխով բարձր ի շրջապատէն: Նունիկ ինչո՞ւ կ'անհանգստանար:

— Խօսքը մէջերնիս, դո՛ւն ալ վախկոտ դուրս եկար, Նունիկ, ժպտելով կը մեղադրէր Սողոմոն: ու կը պատմէր դպրոցի հաճելի, ամենօրեայ մանրամասնութիւններով ի դասերէն, չարածճի, ուղղակի հրեշտակային աշակերտներէն, զո՞ղ տընտեսէն և աշխարհագրութեան յիմար ուսուցիչէն, որ յամառօրէն պնդած էր թէ Կիլիկիան Վիլսոնի գծած սահմաններուն մէջ կը գտնուի:

— Յիմարը յիմար է, բայց, ոչինչ, հայրենասէր է, կը յարէր Սողոմոն:

Ապա Նունիկին կը պատմէր իր խոշոր խոշոր ծրագիրներու մասին, որոնցմէ ոմանց արդէն իսկ նախաձեռնած էր անձամբ:

— Կը մնայ հասարակական դասախօսութիւններ կազմակերպել գաղութին համար, Նունի՛կ, օգեւորութեան բարձրագոյն կէտին հասած կը ճառէր Սողոմոն: Հապա այն մատղաշ, յուսատու գրիչներ՞ը, դորս պէտք է խրախուսել, դեկավարել, գրական շարաթնելով: Մի՞թէ անհրաժեշտ չէ հիմնել գիշերային դասընթացներ՝ կիսագրագէտ և անգրագէտ բանուորներու, արհեստաւորներու համար: Դուն եթէ ծոյլ չըլլաս, Նունի՛կ, Կանանց Միութիւն մը կը կազմակերպես, ինչպէս նաև Կարմիր Խաչ մը: Գիտես, որ հոգով սրտով պիտի աջակցիմ քեզի: այդ կրթութիւնը, զարգացումը ո՞ր օրուան համար է, Նունիկ: Օ՛, Կինե՛ր, Կինե՛ր, աշխարհի և մարդկութեան բախտը ձեր ձեռքն է... Յետոյ, սիրելիս, միացեալ ճակատով պայքար պէտք է մղել ձուլման և ապագայնացման դէմ: Հիմը թող այս գաղութէն սկսի: Գրադարանը արդէն բացինք: Կը մնայ Հայկական Ակումբը: Ձե՞ս կարծեր որ կարելի է որբանոց մըն ալ հիմնել: Հարիւրին հարիւր վստահ եմ թէ դպրոցը առաջիկայ տարին գիմնադրոնի աստիճանին պիտի հասցնեմ: Էն վերջը, Նունիկ, բոլորովին անհաւանական չէ որ Հրատարակչական մըն ալ հիմնենք...

Պնակ մը գրեթէ սառած բայց միշտ սիրելի բոլորը արագ արագ խմելէ և մէջի ազոռաւի գլուխի չափ կասկածելի միսը աղի և սոխի աջակցութեամբ ուտելէ ետք, Սողոմոն քաղցրօրէն կը յուզուէր, երբ Նունիկ կ'ըսէր:

— Դէ՛, հիմա գէթ քանի մը բոլակով պառկեմ, հանգստացիր:

Բացառաբար, բայց ժպտօրէն, Սողոմոն, գլուխն օրօրելով, ճաշասեղանին վրայ տեղ կը բանար, դպրոցէն հետը բերած յիսունի չափ տետրակներ նայելու, սրբագրելու համար: Կամ կը ձեռնարկէր Հայաստանի քարտէսի զծագրութեան՝ աշխարհագրութեան ուսուցիչին խնդրանքը բաւարարելով:

— Օ՛, արդէն մութ է, կ'անհանգստանար Սողոմոն
և ոտքի կը ցատկէր:

Պէտք էր վազել ծնողական ժողովին: Հաւանաբար աշակերտներու ծնողները այս անգամ եկած ըլլային. չէ՞ որ երրորդ անգամ ըլլալով ժողովը յետաձգուած էր, ծնողներու ինը տասներորդի բացակայութեան պատճառով: Անկէ հաջորակի, ժամերգութեանէն վերջ, Հոգաբարձութիւնը նիստ պիտի գումարէ՞ր, եթէ այո, արձանագրութիւնը պատրաստէր, չիլի հաշիւները կազմէր, հաշուեկշիռը սարքէր, նամակները գրէր:

Վերադարձին, քիչ մը անձկութեամբ, Սողոմոն Նունիկի կը պատմէր թէ դպրոցին ի նպաստ տրուած ներկայացումը հազիւ ծախսերը գոցած է, եթէ բոն մըն ալ մնայ, այն ալ ապառիկ է, հազիւ զանձուի. իսկ նախաձեռնուած հանգանակութիւնը ինչ ինչ պատճառներով վիժած է: Յետոյ, անցեալ կիրակի եկեղեցիին մէջ չիլին հետ պատացուցած պնակէն հազիւ քանի մը հարիւր ֆրանք հաւաքուած էր, այն ալ անպիտանը եկեղեցիի պայծառութեան կ'ուզէ յատկացնել:

— Այնպէս որ, Նունիկ, այս և անցեալ ամիսներու ոտձիկը հաւանաբար քիչ մը ուշ ստանանք...

Նունիկ այդպէս ալ գիտէր:

— Այդ ոչինչ, ի սէր Աստուծոյ: Միայն թէ Սողոմոն թող զգոյշ ըլլար, այդ չիլը կրնար զանազան խաղեր խաղալ:

— Զարմանալի՛ մարդ ես, Նունիկ, ի՞նչ խաղ...

Է՛հ, Նունիկ ինչ գիտնար: Նրբ խանութպանը հանրային գործի մը զանազան է, պէտք է զգոյշ ըլլալ...

— Այսինքն, չեմ հասկնար, Նունիկ:

— Զհասկնալու ոչինչ կայ, կը ջղայնանար Նունիկ: Այդ մարդը կրնայ դրամները խորել և որովհետև հոգաբարձութեան քարտուղար հաշուակալը զուէն ես իբր թէ, օր մը, անակնկալօրէն, պոչ մը կը կպնեն ետեւէդ...

Սողոմոն, ճիշտն ըսած, խորհած չէր այդ մասին: Հի-

մա ան, պահ մը, նոյնիսկ անհաւանական չգտաւ Նունիկի չարագուշակ կասկածները, բայց ներքին մարդը, — բարին, արդարամիտը և մարդասէրը — յաղթանակեց նորէն:

— Կը սխալիս, Նունիկ, ըսաւ Սողոմոն գլուխն օրօրելով. նախ՝ չիլը կարծածդ մարդերէն չէ, յետոյ, եթէ ուզէ ալ, չի կրնար. բոլոր հաշիւները ձեռքս են, Նունիկ:

— Հաշիւները, բայց ո՛չ դրամը:

— Միեւնոյն է, չի կրնար ըլլալ. դրամն ու հաշիւը իրար պիտի բռնեն թէ ոչ, այլապէս ի՞նչպէս... զարմանալի՛ մարդ ես: Եւ վերջապէս չիլը քու կարծածներէն չէ...

— Աստուած քեզ հետ, ես իմա ըսի, պատասխանեց Նունիկ, Սողոմոնէն վերջնապէս յուսահատած:

10.

Օրեր ետք, Սողոմոն հազուադէպօրէն ազատ վայրկեաններ դառնալով, գոհ ու երջանիկ, Սուրբիկի օրօրոցին կրթնած, հազար ու հազար գովք կը հիւսէր, երբ Նունիկ կապոց մը արտասանմանեան թերթերով ներս մտաւ:

Սողոմոնի աչքերը փայլեցան: Վաղուց աչք գոցելու ժամանակ չուսնեալով, թերթ չէր կարդացեր:

— Իե՛ր տեսնենք, Նունիկ, ըսաւ և ոտքի ցատկեց: Բոլորովին սգեաւանտեղեակ մնացինք արտաքին աշխարհէն, թերթերուն նոյնիսկ կանոնաւորաբար չենք կրնար հետեւիլ...

Ու Նունիկի ձեռքէն թերթերը խլելով մահճակալին վրայ ինկաւ: Զարմացա՛ւ: Ո՞վ և ինչո՞ւ զրկեց իրեն այս թերթը, որուն անունը և համբաւը միայն լսած էր ցարդ: Սակայն, իսկոյն հանդարտեցաւ: Ո՞վ գիտէ, գուցէ խմբագրութիւնը յարգանքի փոքրիկ արտայայտութիւն մը ըրած էր իր ժողովուրդի մտքի մէկ համեստ մշակին: Զուարթացաւ:

Քիչ ետք թերթի տառերն ու տողերը Սողոմոնի ապուշ կտրած աչքերուն տակէն խոյս կու տային և Սուրբիկի մեր-

ձակայ լացը կը թուէր լսուած հեռաւոր անդունդէ մը։ Սողոմոն, արթուն տեղով, կեցած էր ա՛յդ իսկ անդունդին ծայրը՝ պատրաստ առաջին վայրկեանին գահալիժելու, բայց փա՛ռք Աստուծոյ, Նունիկ հազաց չոր, տառապադին ու բարձր և Սողոմոն ընդոստ արթնցաւ կարծես, ձեռքը աղմուկով ծունկին զարկաւ ու ամենի, երկա՛ր տարիներ իր մէջ չլսուած հուժկու աղաղակով մը, լիաբերան հայհոյեց...

— Վա՛յ, սրիկա՛յ... այսքա՛ն ալ սուտ, այսքա՛ն ալ զրպարտութիւն...

Նունիկ յանկարծակիի եկաւ. ի՞նչ էր պատահեր...

Եւ սուր, թունաւոր նախազգացում մը, կարծես մէկ անգամէն հազարաւոր ասեղներ զարկաւ իր հիւանդ, արդէն քայքայուած մարմնին։

— Ի՞նչ կայ, ի՞նչ կարդացիր, հարցուց։

— Ոչի՛նչ, Նունիկ, ոչինչ, քեզ չի վերաբերի։

Սողոմոնի այս հանգստացուցիչ կոչը բաւական էր, որ պէտզի Նունիկի անհանգստութիւնը կրկնապատկուէր։

— Այդ անիծեալ դպրոցին մասին է, նորէն, գիտեմ, և այս անգամ քո՛ւ անունն ալ խառնած են, ըսաւ։ Ի՛նչ, ես այդպէս ալ գիտէի։ Դժո՛խք է, դժո՛խք...

Սողոմոն ոգեւորուեցաւ։

— Բայց դժոխքին մէջ ալ այսքան չեն ստեր, ու չեն զրպարտեր, Նո՛ւնիկ...

— Ստղը կը ստէ, սիրելիս...

Սողոմոն աւելի գրգռուեցաւ և երրորդ անգամ ըլլալով գետին չպրտած թերթը ձեռքը առաւ։ Չնայած որ քիչ առաջ վճռած էր գէթ Նունիկէն թաքցնել իր կարգացածը, բայց հիմա նոյնիսկ կրքոտ բաւականութիւն կը զգար թըղթակցութիւնը Նունիկի կարգալու ծայրէ ծայր։

«Յաւով կ'արձանագրենք հոս — իր կամքէն անկախ բարձր և որոշ կը կարգար Սողոմոն — թէ գաղութիս երբեմնի խաղաղիկ կեանքը կարգ մը վատահամբաւ սինլքորներու շնորհիւ խռոված է, ալիկոծեալ ծովու մը նման։ Գաղութին և ազգին պատիւին ու անդորրին սպառնացող այդ ափ մը փողոցային ստահակները վերջերս գտած էին իրենց

արժանաւոր պետը, յանձին աւաղակապետի մը, որուն անունը թերեւս յարգելի ընթերցողը կռահեց արդէն։ Այո՛, յարգելի ընթերցողս սխալած չէ իր կռահումին մէջ։ Մեր խօսքն ալ այդ մակարոյծին, Սողոմոն Ներկարարեան կոչուած մարդ-հրէշին մասին է, որուն գոյութիւն չունեցող խղճին վրայ կը ծանրանայ մէկ միլիոն եղերաբախտ հարազատներուն արիւնը։

«Տարիէ մը ի վեր այդ աննկարագիր արարածը գաղութս իրար խառնեց, եղբայրը եղբոր դէմ հանելով, ընտանեկան տաքուկ բոյներ կործանելով, ստելով, զրպարտելով, դաւաճանելով, չորթելով, ուտելով։ Արդարեւ, իսկական առաւ-փախաւ մը, որ մեր հէգ ազգին անունը հիւրասէր ու մեծանոգի օտարներուն առջև գարշահոտութեան մէջ ձգելէ չսոսկաց։

«Մեր ձեռքին տակ վաւերական փաստեր կան, որ այդ աւաղակապետը օտար մեծահոգի վաճառականութիւն մը վստահութիւնը չարաչար գործածելով, տասը հազար ֆրանքի ապրանք քաշած է անոր վաճառատունէն և հիմա անպատկառօրէն ձեռքը պատը քսելով կ'ուրանայ։ Եւ մտածել թէ յարգելի վաճառականութիւնն այդ տասը հազար ֆրանքի ապրանքը վստահած է իրեն միայն և միայն դիմացինը հալ սեպելով։ Կրնա՛ք երեւակայել ազգիս խայտառակութիւնը։ Մնաց որ յարգելի տիկինը, արդէն յուսահատ, դատարան դիմած է։

«Բայց ասկէ գարհուրելին ալ կայ։ Նոյն պարոնը, հասարակ գողի մը նման, ծանօթ ազգայինի մը տունը հիւրասիրուած պահուն, ե՛լ երթանք ըսած է և զրպանը գրած տանտիրոջ ոսկի ժամացոյցն ու ոսկի շղթան։ Առանց հոգ ընելու թէ իր գողութիւնը երեւան կ'ելլէ՝ օր մը, անպատկառօրէն գողցուած ժամացոյցն ու շղթան ծանօթի մը ծախած և զրամը գանձելով նոյն օրն և եթ անխոստովանելի վայրերու մէջ ծախսած է, չմոռնալով պարկեշտ այրի կին մըն ալ մոլորեցնել ճամբան։ Եւ տակուսին մտածել թէ այդ անբարոյական հրէշը ամուսնացած ալ է, կին և զաւակներ ունի։ Ինձի հաւաստեցին թէ իր դժբախտ կինը, չկրնալով

հանդուրժել իր Լուվելլա ամուսինին այլանդակութիւնները, դիմած է ուր որ անկ է, գէթ ապահարզան մը ձեռք ձգելու համար: Իցի՛ւ թէ յաջողէր: Բայց ինչո՞ւ զարմանալ, քանի որ այդ սինլքորը իրական ղեկավարներէն և ի՛ր իսկ բառով տեսարանն է համբաւաւոր ազատ-սէրեաններուն:

«Ինչո՞ւ զարմանալ որ ան հիւրասէր ազգային մը կողմատիւ է, երբ անիկա իր ետեւն ունի ամբողջ ազգի մը և մանուկ պետութեան մը կողմապուտին վաւերական պատմութիւնը: Կամ ինչո՞ւ զարմանալ որ գաղութի իրար կը խառնէ և սուրի ու արիւնի շնական խօսքեր ու գործքեր կ'ընէ, երբ մէկ միլիոն ազգակիցներու ջարդը պարտադրել է իրագործելէ ետքը, հիմա ալ նստեր ներքոյն կը շարադրէ, ի՛ր իսկ սոսորդութեամբ, կարգ մը ստորին թերթուկներու մէջ:

«Արդ, ասանկ բարի ծաղիկ մը նաեւ... ուսուցիչ ալ է, այն ալ գաղութի նշանաւոր դպրոցին մէջ: Սակայն լաւ է ուշ քան երբեք: Հիմա, որ անգամ մը աւազակապետին դիմակը վար առնուած է, գաղութիս պատուաւոր տարբերու վրդովմունքը ա՛լ չափ ու սահման չունի: Ալ ոչ ոք կրնայ հանդուրժել որպէսզի առաւ փախաւին մէկը ամբողջ գաղութի մը և ազգի մը քթին խնդայ և ամէն ոճիւր ու սրիկայութիւն գործելէ ետք սակաւին ուսուցչական նուիրակտն ասպարէզն ալ պղծէ իր անարգ գոյութեամբը և ազգին դրամներէն արքայական ոսճիկ ստանայ: Այս ալ ըսենք թէ զինքը ուսուցչութեան կանչողները պարզասիրտ, միամիտ մարդիկ եղած են և, ըստ իս, բնա՛ւ յանցաւոր չեն: Բաւական է որ անոնք կը զղջան հիմա: Մնաց որ, մէջտեղը սպառնալիքներու, արիւնի, դաւի, մասնութեան և քսութեան ահագին պատմութիւններ կան, զորս, առ այժմ մեր կտմբէն անկախ պատճառներով՝ յարմար կը դառնանք վերապահել: Միայն կը շատանանք յիշատակել թէ մեր հերոսը օտար պետութեան մը հաշւոյն գործող լրտես մըն է:

«Արդ, մեր ազգային պարտականութիւնը կը սեպենք, վերջին անգամ ըլլալով հրապարակով ալ յայտարարել Սո-ղոմոն Ներկարարեանի (իմա՛ գաղնամորթ գայլին) թէ՛ ա՛լ

հատած է գաղութիս համբերութիւնը և թէ բաւական է, որքան ան քէն ու որոմ ցանկց մեր անմեղունակ մանկիկներու պաշտելի հոգիներուն մէջ: Գաղութիս միահամուռ վճիռն է արտաքսել զայն դպրոցէն և ուսուցչական ասպարէզէն, որուն համար ազգիս մէջ արժանաւորները չեն պակսիր անշուշտ: Գաղութիս անդառնալի վճիռն է նաեւ վըռնտել զայն գաղութէս և զրկել զայն ազգին անդամակցութենէն:

«Ի դէպ, Սողոմոն Ներկարարեան կոչուած մարդուկը գրիչ ալ կը շարժէ եղեր, մեծ գրագէտի հովեր կ'առնէ. ինչպէս նաեւ աս ու ան կը մոլորեցնէ ըսելով թէ ինք տարիներու մանկավարժ և նոյնիսկ համալսարանական է: Նենդաւո՛ր ու աննախընթաց կեղծիք: Ողորմելի գրչակին և իր «գրականութեանը» կուտ մը տուող չկայ հոս, վասնզի ամէնքն ալ գիտեն թէ ան, գող՝ կեանքի մէջ, բանագող մըն է գրականութեան մէջ: Իսկ ինչ կը վերաբերի անոր համալսարանական մը ըլլալուն, այսու կը յայտարարենք ըստ միամիտներուն (եթէ կան, անշուշտ), թէ պարոնը այդ պիտակը ձեռք բերած է անխոստովանելի միջոցներով և կեղծ թուղթերով և վկայականներով:

«Առ այժմ այսքան:

ՃՇՄԱՐՏԱԽՕՍ»

«Յ. Գ. — Երկառոյս դեռ չծրարած լուր տուին ինձի, խիստ արժանահաւատ ազբիւրէ մը, թէ դպրոցիս յարգոյ Հոգաբարձութիւնը, ընդառաջ երթալով գաղութիս միահամուռ և միաձայն բողոքին, որոշած է մէկ անգամ ընդմիշտ վտարել անարժան ուսուցիչը և գաղութիս անդորրութեան և փրկութեան գործը իր նախկին բնականոն, ամուր հիմերու վրայ դնել:

«Կը անդեկանամ նոյնպէս թէ Հոգաբարձութեան նոյն նիստին մէջ, խնամեալ հաշուետուութենէ մը ետք պարզուած է, որ Սողոմոն Ներկարարեան կոչեցեալը, մոլորեցնելով Հոգաբարձութեան գանձապահ ագնիւ և ծանօթ պատուաւոր ազգային վաճառական պ. Վարդերես Մարուք-

եանը, սուտ ու սխալ հաշիւներ ներկայացնելով՝ կողոպտած է զպրոցին և եկեղեցիին գանձը:

«Կը սպասուէին զգայացունց մերկացումներ և ազգային ժողովրդական բուռն պոռթկումներ, որոնց մասին անշուշտ իր ժամանակին կը տեղեկացնեմ:

11.

— Հիմա ի՞նչ պիտի ընենք, Նունիկ:

— Պիտի թքնես...

Ո՛հ, Սողոմոն առնուազն պիտի ստուգէր թղթակցութեան հեղինակին ո՛վ ըլլալը:

— Ասոնք ինծի բարոյապէս մեռցնել կ'ուզեն, դուն չե՛ս գիտեր, Նո՛ւնիկ...

Նունիկ գիտէր, բայց անօգուտ և անպատիւ բան կը համարէր պայքարի մտնել բարոյական ոչնչութիւններու հետ, որոնք անուր անգամ չունին: Արժէ՞ ցերիտուիլ...

Ո՛հ, Սողոմոն գործը հանրային դատաստանին պիտի յանձնէր:

— Է՛հ, քու հանրային դատաստանը, հատիկ հատիկ կը հեզնէր Նունիկ:

— Ինչպէ՛ս... այսքան հնադարեան մշակոյթի, յեղափոխական այսքա՛ն հարուստ անցեալի և ժառանգութեան, մամուլի, գրականութեան, մտաւորականութեան, երիտասարդութեան և հազար և մէկ հոգեւոր բարոյական գանձերու տէր մեր ժողովուրդին հանրային դատաստա՞նը կը պակսի, Նո՛ւնիկ: Ո՛հ, կը սխալիս...

Նունիկ լուռ էր:

— Պատասխանէ՛, Նո՛ւնիկ, պատասխանէ՛...

Թէև Նունիկ կը տանջուէր ինքզինքն ու Սողոմոնը հանդատացնել չկարենալուն համար, բայց տեսալ մը կիրքով ցոյց կու տար վարը, գետին շարտուած թերթն ու թղթակցութիւնը և կ'ըսէր.

— Ահա՛, ահա՛ պատասխանը և պատկերը քու հանրային դատաստանին...

Ու կը զղջար իսկույն՝ ինքզինքն ու Սողոմոնը տանջելուն համար:

Գիշերը կը սպառէր, կը լուսնար և Նունիկ ու Սողոմոն աթոռէ աթոռ կը փոխադրուէին, կ'երթեկեւէին սենեակին լայնքով ու երկայնքով, մահճակալի այս ու այն ծայրին կը ձգէին ինքզինքնին՝ փորձելով հանգստանալ, բայց, կարծէ խայթուածի պէս, ընդոտ վեր կը թռչէին և՛ օդի ու ազատութեան ծարաւի՝ փոխն ի փոխ կը հառաչէին:

Ու կը թուէր թէ հառաչանքը միակ հնարաւոր բաւարարութիւնն էր:

Կրկին ու կրկին, հակառակ իրենց կամքին, կ'անդրադառնային թղթակցութեան:

— Պիտի պահանջեմ, առաջին հերթին, որպէսզի խմբագրութիւնը յայտնէ թղթակցի իսկական անունը, Նո՛ւնիկ:

— Ի զո՛ւր է, չի յայտներ: Իրաւո՛ւնքս է կ'ըսէ և չի յայտներ:

— Լաւ, այն ատեն կը պահանջեմ որպէսզի այդ անլուր զրպարտութիւններէն զեք մէկը ապացուցանէ, ես պատրաստ եմ ամենախիտ պատժին ենթարկուիլ, եթէ ապացուցանէ զեք մէկը... Պատրաստ եմ դատուելու ո՛ւրէ դատարանի առջև, կը հասկնա՞ս, Նո՛ւնիկ...

Նունիկ յուսահատօրէն կը ծիծաղէր:

— Ի զո՛ւր է, օրերիս, կը պատասխանէր ի վերջոյ անհուն արամուլեամբ, բայց համոզիչ եղանակով: Ի զո՛ւր է, կ'ուզե՞ս խմբագրութեան պատասխանը անգիր կարդամ քեզի:

«Նամակահաւով. Սողոմոն ներկարարեանին. — Խմբագրութիւնս հրապարակաւ կը յայտարարէ թէ ձեզ նման վարկաբեկուած արարածի մը հետ զատ ու դատաստանինըստիլը իր արժանապատուութենէն միանգամայն վա՛ր կը համարէ: Արդարեւ խմբագրութիւնս կը զարմանայ ձեր ապերասան յանդիմութեան վրայ: Գիտնալով հանգերձ ձեր յետին դիտումները, կը հարցնենք, ի՞նչ հանրային դա-

տաստանի մասին կը խորհիք, երբ ամենայն հնարաւոր ման-
րամասնութեամբ և բոլոր ծանրակշիռ, վաւերական փաս-
տերով մեր թերթին մէջ ներկայացուած էք արդէն այն-
պէս, ինչպէս կաք: Ի՞նչ, մեր թերթին հանրային օրկան
մը ըլլա՞ն ալ պիտի ուզէիք ուրանալ և մեր հանրային բա-
րոյական ամէնէն ազգու դատարանէ՞ն ալ կ'ուզէիք ճողո-
պիլ: Յուսա՞նք թէ մեր այս ակամայ պատասխանով կը
զգաստանաք վերջապէս և ձեր նմաններու ախտաւոր դո-
յութեամբը այլեւս չէք ապականներ մեր հանրային մթնո-
լորտը...»

Մինչ նունիկ հառաչելով կը լռէր, Սողոմոն ատամնե-
րը կը կէրտէր, այս ու այն անկիւնը կ'իյնար, կարծես կը
համոզուէր, կարծես իրաւունք կու տար նունիկին, բայց,
խկոյն հեռաւոր յոյսի հիւանդ մէկ շողով կը լուսաւոր-
ուէր...

Հիւանդ լոյսը կրկին կ'անհետանար սակայն:

Ա՛խ, մէյ մը ստուգէր թղթակցի ու ըլլա՞ւ:

Անգամ մը չեչտակի, ուղիղ նայէր անոր աչքերուն
մէջ, ըսէր.

— Չե՞ս ամչնար...

Անգամ մը թքնէ՛ր:

12.

Արեւի պզտիկ ու թշուառ ճառագայթ մը լուսամուտէն
ներս ինկած էր, երբ Սողոմոն հազ հազիւ ուշքի եկաւ
ու, հակառակ նունիկի յորդորներուն, օրօրուող քայլերով
դպրոց գնաց: Ուսուցչարանի փակ դրան առջև պա՛ն մը
կանդ առաւ շունչ առնելու: Շտապած չէր, ինչո՞ւ կը հե-
ւար: Այնքան ալ ցուրտ չէր, ինչո՞ւ կը դողար:

— Արդեօք բոլոր ուսուցիչներն ալ գիտե՞ն: Իսկ ա-
շակերանե՞րը... կը խորհէր ու դրան առջև կանգնած այն
տպաւորութիւնը կը ձգէր թէ դիտամբ կեցած է հոն ու
կը լրտեսէ:

— Սո՛ւտ է:

— Ճի՛շտ է:

— Կ'ըսեմ սո՛ւտ է, մի հաւատաք:

— Իսկ ես ալ կ'ըսեմ ճի՛շտ է, հաւատացէ՛ք: Այդքան
սուտ չի կրնար գրուիլ, եղբա՛յր...

Կը լռէր Սողոմոն ներսէն աշխարհագրութեան ուսուցի-
չի և բնական գիտութիւններ աւանդող երիտասարդ ու-
սուցչուհիի որոշ ձայները:

Ի՞նչ սուտի և ճիշտի մասին կը խօսին, մտածեց Սո-
ղոմոն և, շունչը բռնած, սպասեց տակաւին:

— Ճի՛շտ է, և կը տեսնէք չուտով, ո՞վ գիտէ, գուցէ
այսօ՛ր իսկ ապացուցուի, հանդիսաւոր վստահութեամբ ը-
սաւ աշխարհագրութեան ուսուցիչը և աւելցուց.

— Ապացոյցներէն մէկն ալ այն է, որ այսօր դպրոց
չեկաւ...

Ու քմծիծաղ տալով

— Հարկա՛ւ, պէտք եղածէն աւելի խելօք է ձեր պա-
րոն Սողոմոնը, դպրոց չի գար, որպէսզի ետքը կարենայ
ըսել թէ ի՛նք հրաժարած է և ոչ թէ վնասած են զինքը...

Սողոմոն այլեւս կասկած չուէր: Առանց ինքզինքին
հաշիւ տալու, աղմուկով ներս մտաւ, ժղջունեց ուսուցչու-
հին և հին օրերու պէս հպարտ, յաղթ ու տիրական՝ ցցուե-
ցաւ սափրիչային գեղեցկութեամբ օժտուած աշխարհագրու-
թեան ուսուցիչին առջև:

— Ի՞նչ կ'ըսէիք վայրկեան մը առաջ, իմ բացակա-
յութեանս, ի՛մ մասին, հարցուց ըստ երեւոյթին սառն,
բայց իսկոյն զգաց որ վայրկեան մըն ալ և ահա հին օրե-
րու պէս պիտի պոռթկայ անզուսպ ու արդար:

— Յարգանքնե՛րս, միւսիւ Սողոմոն, ի՞նչպէս, ինձ
հե՞տ էք... այո՛, ձեր մասին կը խօսէինք, ինչո՞ւ ուշա-
ցաք, կ'ըսէինք, միւսիւ Սողոմոն յանկարծ հիւանդացած
չըլլայ, կ'ըսէինք, անհանգիստ էինք, դժբախտութիւն մը
պատահած չըլլա՛յ, կ'ըսէինք...

Արագ արագ և փորձ՝ վրայ բերաւ աշխարհագրութեան
ուսուցիչը դէմքին անսահման քծնանք բերելով և խոնար-
հաբար անվերջ ժպտելով:

Ուսուցչուհին զղուանքով վեր ցատկեց տեղէն և լուսամուտէն դուրս նայեցաւ:

— Դուք... դուք ստախոս էք և, աւելի՛ վատը՝ վախկո՛տ...:

Ճայթեց Սողոմոն և իր դասին անցաւ: Արդարեւ, ուշացեր էր:

Առաջին դասը այսպէս կամ այնպէս վերջացաւ:

Երկրորդ դասը հազիւ սկսուած, Սողոմոն փողոցէն թէ դպրոցի պարտէզէն հեռուոր աղմուկ մը լսեց: Կարծեց օտար, նորագիր գինուորներ էին որ հայրենասիրական ուրախ, գոռ երգերով կ'անցնին փողոցներէն:

Սողոմոն խուլ մտքով մը բռնուեցաւ:

— Ա՛խ, ինչո՞ւ հայրենի երկրին մէջ չէր...

Աղմուկը սակայն աւելի մօտեցաւ: Լուսամուտէն անդին Սողոմոն կարծես ծանօթ դէմքեր տեսաւ, որոնք կ'անցնէին արդար բողբոջով ու սրբազան զայրոյթով լեցուած այն քաջերու նման, որոնց Հայրենիքի վտանգի և պաշտպանութեան սրբազան կոչը կեանքի և մահուան գերադոյն պայքարին կը կանչէ...

Դժուար էր հասկնալ: Ամէն պարագայի տակ դասը պէտք էր շարունակել: Սակայն ի դո՛ւր Սողոմոն կը փորձէր զգաստութեան կանչել աշակերտները, որոնցմէ մէկ քանիսը որոշապէս առգունած կը թուէին, իսկ ուրիշներ կրակ առած հետաքրքրութեամբ շարունակ ոտքի կը թռչէին, անհանգիստ ու բռնկուած:

— Մենք աղբարդ էր, միւսիւ Մեկքոնը, ես տեսա՛յ, ըսաւ աշակերտներէն մէկը իր քովը նստած ընկերով:

— Մօ՛, անիկա հայրիկդ էր, Վարդերես աղան, չընջաց մէկ ուրիշը:

Շահ ու չառաչով միւս դասարաններու դուռները կը բացուէին, ուսուցիչները ուսուցչարանին և աշակերտները դասարաններուն մէջ կ'աղմկէին, իսկ դպրոցի պարտէզին մէջ խառնիճաղանձ ամբոխ մը կը մռնչէր...

Իրիկունը, մինչև ուշ գիշեր, մինչև լուսաբաց, Սողոմոնի ուղեղը, տենդի ու տապի մէջ տապկուած՝ չէր կըրնար գէթ գլխաւոր գիծերով ամփոփել օրուան անցուդարձը:

... Դրացի փրոֆէսէօրը պատկից սենեակին մէջ բարձրաձայն կը կարդար ու Սողոմոնի կը թուէր թէ այդ Մեկքոն Արեւշատեանն է, որ ամբոխին գլուխն անցած դպրոցի պարտէզին մէջ միթինկ կը գումարէ, հրաշունչ ճառ կը խօսի, դպրոցի և եկեղեցիի, ազգի և հայրենիքի մասին կ'աւագէ և կը յորդորէ փրկել աղատել ազգը և մանուկ սերունդը Սողոմոնի նման ազգապիղծ հերոսներէ...

«Անկցի՛, կեցցէ՛»: Ո՛վ: «Սողոմոն: Մեկքոն»: Ինչո՞ւ:

... Սուրիկ ձայնը ձգեց նորէն սուր ու երկարատե: «Պարո՛ն Սողոմոն, պարո՛ն Սողոմոն, պարո՛ն Սողոմոն...»

Ասոնք բոլորը մեծ ու պզտիկ աշակերտներն են ու աշակերտուհիները, որոնք կախուած են իր հնամաշ վերարկուի փէշերէն, կու լան, կը ճչան, բաժնուիլ չեն ուղեր իրենց սիրած ուսուցիչէն...

... Անլուր, գռնիկ հայհոյանքներ կը նետուէին, կը ճայթէին իր գլխուն, օրը ցերեկով, ուսուցչարանին, դպրոցի բակին ու պարտէզին, փողոցին մէջ... Հայեր չէին: Անկարելի բան է: Հայեր չէին: Օտարներ, վարձկաններ: Անկասկած... Լա՛ւ, «Նորին Մեծութիւն»ը ինչ գործ ունէր... Վկա՛յ:

Մեկքոնի և ամբոխի հետ, կանգնած է չիլ հոգաբարձուն, չաբաթներու կեղտ պահող մատը դէպի Սողոմոնը ցըցած, փրփուրը բերնին, չիլ աչքը լարած՝ կը պոռպոռայ:

— Միայն իմ դրամս եթէ ուտէր, ոչինչ: Ատ ուսուցիչ չըլլալիքը եկեղեցիի աղքատաց պնակէն ալ գողցաւ կերաւ... Չհաւատացողին ճակատը կը չափեմ: Ատանկները կը հրաւիրեմ գալ վաճառատանս տոմարները նայիլ: Վարդերես աղան նոր մարդ չէ այս դործերուն մէջ: Անոր ճակատը

բայ է: Վարդերեսին պատուաւոր վաճառական ըլլալը ամէնքդ ալ գիտէք, փա՛ռք Աստուծոյ:

... Այո՛, այո՛, ոստիկաններ եկան, ամբոխը ցրուեցին: Դպրոցը փակեցին: Դուռները կնքեցին: Եւ փառք, յաւիտեանս ամէն...:

— Փա՛ռք Աստուծոյ, մեքենաբար կը կրկնէր Սողոմոն եւ կը հառաչէր:

Սողոմոնի ծանր հառաչանքը Նունիկի ականջը կ'իյնար եւ ան, կիսաքուռ, ընդոստ վեր կը թռչէր, այլալաժ ու երկար ատեն կը կարծէր թէ խելագար տանտիկինն է եկեր նորէն, կը պոռպոռայ եւ կը պահանջէ սենեակը ան՝ յիշապէս իսկ դատարկել...:

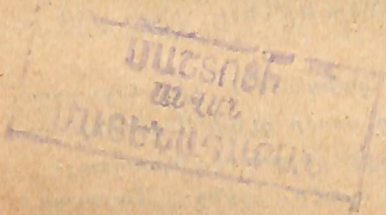
— Հեռանա՛նք, հեռանա՛նք այս դժոխքէն, կը մրմնջէր Նունիկ վերջնապէս յուսահատ:

Սողոմոն, Նունիկին իրական սարսափ աղղիւլու չափ, ղառնօրէն կը քրքջար:

— Ո՞ւր հեռանանք, Նունիկ, ո՞ւր...:

Նունիկ պատասխան չէր գտներ:

(ՎԵՐՁ)

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0123849

“ՄԱՍԻՍ, ԳՐԱՏԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

		Լէվ
1. Ասուր-Նազիր-Աբալ	Կ. ՄԵՀԵԱՆ	10
2. Մեծապատիւ Մուրացկանները	Թ. ՊԱՐՈՆՆԵԱՆ	30
3. “Մասիս,” Տարեգիրք Ա. Տարի	Ա. ՍԵՒԱՆ	100
4. Թանկագին Համբոյր (Կակերդ. 1 արար)		10
5. Գիրուկ Մարդուն Հանդիմները	ՈՒ. ՃՕՆՍԸՆ	15
6. Հռոմի Պապին Զաւակները,	Մ. ԶԷՎԱՔՕ	150
7. Գուշակը (երգիծավէպ)	ՍԹ. ԲՈՍԹՈՎ	20
8. “Մասիս,” Տարեգիրք Բ. Տարի	Ա. ՍԵՒԱՆ	100
9. Հրաւճեալ Պալատը	Մ. ԶԷՎԱՔՕ	150
10. Խելագար Հայունին	ՏՈՒԹ. ՃԷԼԱԼԵԱՆ	65
11. Մուսա Լեւան 40 Օրերը Ա. Բ. Հասոր Ֆր. ՎԵՐՖԷԼ		400
12. Ռակասքեհի Ասպէսը	Մ. ԶԷՎԱՔՕ	150
13. Հին Հայ Բանաստեղծութիւնը	Գ. ԳԵՂԱՐՔՈՒՆԻ	30
14. Հայ Եղեռնը	Մ. ՆԵՏԻՄ	20
15. Թարգան	ԷՏԿԱՐ ՌԱՅՍ ՊԵՐՐՈՒ	50
16. Յոյն Լրտես. Գործունեութիւնը	Պոլսոյ մէջ	20
17. Վիսօֆ	ԱՐԹԻՐ ՊԷՐՆԷՏ	100
18. Վարդան Մամիկոնեան	ՕՆ. ՄԵԻԹԱՐԵԱՆ	20
19. Սիրոյ սր վէպը	ՕՆ. ՄԵԻԹԱՐԵԱՆ	10
20. Նահանջ	ՕՆ. ՄԵԻԹԱՐԵԱՆ	10
21. Արամ Մանարեան	ՕՆ. ՄԵԻԹԱՐԵԱՆ	12
22. Կաւմիր Յորձանք	ՕՆ. ՄԵԻԹԱՐԵԱՆ	50
23. Պաղատար Աղբար (Կակերդ. 3 արար)	Թ. ՊԱՐՈՆՆԵԱՆ	35
24. Ազգային Բարեբաւ	Ե. ՕՏԵԱՆ	15
25. Պէլիքեկոր	ԱՐԹԻՐ ՊԷՐՆԷՏ	80
26. Ընկեր Շահագար (երգիծ. վէպ)	Ն. ՊԷՇԻԿՈՒՇԼԵԱՆ	10
27. Արիւնի Ճանապարհին	Կ. ԽՐԱՅԵԱՆ	40
28. Արիւնարբու Կինը (Ա. - Բ. հասոր)	ԱՐԹԻՐ ՊԷՐՆԷՏ	80
29. Ազգիս Բարեբաւները (Զաւեհ 1 արար)	Ա. ԱՐԹԻԱՐԵԱՆ	15
30. Ճեպրեքաց Նորածինը	Ե. ՕՏԵԱՆ	10
31. Հայոց դերը մարդկ. մշակոյթի մէջ (սլկ.)	ՏՈՒՄՆԱՆՅ	70
32. Առօրեայ	ՕՆ. ՄԵԻԹԱՐԵԱՆ	20